

KULTURMILJÖUTREDNING

Informatorn 3 m.fl.

inom stadsdelen Östra Valla

Linköpings kommun

Östergötlands län

2023-03-20 rev 2023-05-05

KULTURMILJÖUTREDNING FÖR KV INFORMATORN M.FL. INOM STADSDELEN ÖSTRA VALLA, LINKÖPINGS KOMMUN

Beställare

Linköpings kommun

Konsult

AIX Arkitekter AB
Hudiksvallsgatan 8
113 30 Stockholm
Tel: +46 8 690 29 00
Org.nr: 556319-2086
info@aix.se

Kontaktpersoner

Uppdragsansvarig

Lina Karlsson
byggnadsantikvarie, certifierad sakkunnig kulturvärden - K
lina.karlsson@aix.se
08-690 29 89

Handläggare

Ada Fleischer ada.fleischer@aix.se
byggnadsantikvarie, certifierad sakkunnig kulturvärden - K
08-690 29 82

Uppdragsnamn

Kulturmiljöutredning för Informatorn 3 m.fl., Östra Valla

Uppdragsnummer

SBN xxxx-xx

Projektgrupp, Linköpings kommun

Martin Röjestål, planarkitekt
Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen,
Stadsplaneringsavdelningen/Detaljplaneenheten

Alexandru Babos, stadsantikvarie
Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen,
Stadsplaneringsavdelningen/Översiktsplaneenheten

Datum

2023-03-20 rev 20230505

INNEHÅLL

1. Inledning.....	5
1.1 Slutsatser	5
1.2 Bakgrund	6
1.3 Uppdrag och syfte	6
1.4 Utredningens disposition	6
1.5 Underlag	6
1.6 Avgränsningar	6
2. Utredningsområdet.....	7
2.1 Karaktärer i utredningsområdet	8
2.2 Kulturhistorisk analys av områdets bärande berättelse	15
2.3 Strukturerande egenskaper av värde för stadsbild och områdets bärande berättelse	17
2.4 Att värna och utveckla med utgångspunkt i områdets känslighet för förändring	20
2.5 Historisk överblick - vad berättar miljön?	23
3. Smalhusområdet söder om Malmslättsvägen - särskilt värdefullt bebyggelseområde.....	31

4. Utredning av enskilda byggnader.....	35
5. Metod.....	39
6. Lagrum och tidigare ställningstaganden.....	42
6.1 Central lagstiftning	43
6.2 Nationella mål och riktlinjer	44
6.3 Kommunala ställningstaganden	45
7. Källförteckning.....	48
7.1 Tryckt litteratur	48
7.2 Arkivmaterial	48
7.3 Digitala källor	48

1. INLEDNING

1.1 Slutsatser

Historisk överblick

Utredningsområdet präglades under många sekel av ett agrart landskap med dungar av barrskog. Ågorna tillhörde Ryds sätesgård och Valla herrgård fram till 1900-talets början då marken styckades av och såldes till staden. Malmslättsvägen utgör stommen i utredningsområdet och har lång historisk hävd som landsväg till staden från väst. Vägsträckningen har med säkerhet anor tillbaka till 1600-talet och är sannolikt äldre än så. I samband med att en generalplan etablerades för Linköping år 1923 och området började exploateras med egnahemshus, uppstod vägkorsningen Malmslättsvägen, Bjälbogatan, Westmansgatan. Vagnätet länkade samman det som då kallades Tornby egnahem och Valla egnahem, vilka uppfördes norr respektive söder om Malmslättsvägen.

Det skulle dröja till 1940-talet innan nästa stora utbyggnad av området. I slutet av decenniet upprättades stadsplaner för tre bostadsenklaver i anslutning till vägkorsningen. I samband med utbyggnaden togs ett krafttag om Malmslättsvägen som breddades i enlighet med Linköpings stomplan för att tillgodose den ökade bilismen. Vägen kom att ingå som del av Riksväg 1. Planerna för vägen och korsningen kom att styra planstrukturen för de nya bostadsområdena. Korsningen planerades som en handelsnod, ett centrum där tidsenliga funktioner så som närbutiker, bank, konditori och postkontor inrättades för de boende. Längs vägen och i korsningen uppfördes i tidens anda ett stort antal bensinstationer för förbipasserande bilister.

Utredningsområdets kulturvärden

Malmslättsvägen har hög relevans som en av stadens äldsta vägsträckningar men även som vittnesbörd för de omfattande infrastruktursatsningar som präglade stadsplaneringen i hela landet under bilismens guldålder på 1950- och 60-talen. Vägen utgör än idag en entré till staden från väster och den låga och småskaliga bebyggelsen som kantar vägen ger en uppfattning av stadens bebyggelseutveckling och småskaliga karaktär.

Egnahemshusområdet och efterkrigstidens bostadsområden speglar två utvecklingsskeden i Linköpings historia under 1900-talets första hälft. De utgör representativa exempel på bostadsområden, stringent utförda efter sin tids stadsplane- och arkitekturideal och har som sådana, höga kulturvärden av relevans ur ett lokalt perspektiv.

Korsningen Malmslättsvägen, Bjälbogatan, Westmansgatan har utgjort en förutsättning för områdets framväxt och utveckling och har stor relevans för områdets helhet. Den handelsanknutna bebyggelsen i vägkorsningen har i olika grad betydelse för förståelsen av det kulturhistoriska sammanhanget. I takt med att ombyggnader och rivningar har utförts i Informatorn 3, Inseglet 2, Ormvråken 2 och Fiskmäsen 7 har korsningens tidstypiska och funktionsmässiga karaktär försvagats. Den före detta bensinstationen i Inseglet har byggts om till den grad att den ursprungliga funktionen inte kan avläsas överhuvudtaget. I Fiskmäsen är funktionen av bensinstation högst påtaglig men den ursprungliga BP-macken är riven och den befintliga byggnaden har en sentida utformning vilket i viss grad påverkar upplevelsen av områdets helhet.

Coopbutiken i Informatorn och centrumanläggningen i Ormvråken, som båda är förhållandevis välbevarade, är de byggnader i korsningen som tydligast förmedlar 1940-talets planmässiga intentioner för handelsnoden. Den före detta spekerbutiken vid Vallaplan har en tydlig arkitektonisk koppling till egnahemshuset och avläses som en del av detta kulturhistoriska sammanhang samtidigt som den har en funktionsmässig koppling till efterkrigstidens handelsanknutna solitärer i vägkorsningen.

Smalhusområdet med fastigheterna Informatorn, Inbyggaren, Ingenjören och Inspektören har bedöms vara ett särskilt värdefullt bebyggelseområde på grund av att det utgör ett mycket representativt, välbevarat och kvalitativt bostadsområde som återspeglar 1940-talets stadsbyggnad och arkitektur i Linköping. Övriga bebyggelseenklaver har inte studerats på denna nivå men kan även de, utgöra bebyggelseområden av särskilt kulturhistoriskt värde.

Kulturhistorisk värdering av enskilda byggnader

Matvarubutiken i Informatorn 3 är av stor betydelse för området som helhet. Däremot bedöms den inte uppfylla kriterierna för särskilt värdefull byggnad på grund av en ovarsam ombyggnad på 1990-talet som har bidragit till att byggnadens karaktär är kraftigt försvagad. Vid åtgärder ska PBL 8 kap. 17 § beaktas vilket innebär att ändringar ska utföras varsamt så att karaktärsdrag beaktas och kulturvärden tas tillvara.

Den före detta bensinstationen i kvarteret Inseglet 2 bedöms sakna kulturvärden på grund av att vare sig den ursprungliga funktionen eller den ursprungliga arkitekturen längre kan avläsas. Befintlig arkitektonisk utformning med sekundära tillägg är inte av sådan art att byggnaden bedöms ha kulturvärden. Det kulturhistoriska sammanhanget har helt och hållet gått förlorat och byggnaden upplevs idag apart i förhållande till sin närmiljö.

Råd och rekommendationer för utveckling av området

Det utredda området rymmer höga kulturvärden kopplade till 1920- och 1940-talets stadsutveckling, samt till Malmslättsvägens långa hävd som västlig infart till staden. För att dessa värden ska bestå är det viktigt att respektive områdes särart värnas och utgör utgångspunkt för förändringar. Den bärande berättelsen är mer tydlig söder om vägen där både ett egnahemsområde från 1920-talet och ett smalhusområde från 1940-talet möter Vallaplan vid Westmansgatans möte med Malmslättsvägen. Områdets rådande skala är mycket viktig att beakta likväl som de olika bebyggelseområdenas olikheter och relationer. Handelsnodens låga och glest placerade affärsbyggnader bör också beaktas, då detta gör att bebyggelse i bakomliggande kvarter exponeras mot korsningen. Delar av bebyggelsen är välbevarad och här bör de befintliga materialen och uttrycken vara ledande vid ändringar för att inte bebyggelsens tydlighet och relevans för den bärande berättelsen ska minska. Områdets gröna rum och alléer utgör också viktiga komponenter både för stadsbilden och för områdets kulturvärden.

1.2 Bakgrund

Ett planarbete för *Detaljplan för Informatorn 3 och Inseglet 3 i Valla* pågår och befinner sig i ett tidigt skede inför samråd. Ägaren till Informatorn 3 har vid tidigare tillfälle ansökt om ändring av detaljplan för att ersätta befintlig livsmedelsbutik med ny högre volym innehållande butik i kombination med bostäder. SBN fattade 2017 beslut om att tillåta detaljplaneprövning. Då kommunen vill se ett samlat grepp kring korsningen Malmslättsvägen-Westmangatan har man även inkluderat Inseglet 2 i planarbetet. Fastigheten har i kommunens utvecklingsplan för stadskärnan identifierats som strategiskt viktig för utvecklingen av bostäder och centrumverksamhet längs Malmslättsvägen.

Informatorn 3 ligger inom område utpekad som kulturhistoriskt värdefullt i kommunens översiktsplan och i tidigare utredningar medan Inseglet 2 inte har utretts ur kulturhistoriskt perspektiv tidigare.

1.3 Uppdrag och syfte

Denna kulturmiljöutredning är upprättad med syfte att utgöra kunskapsunderlag för fortsatt planarbete, genom att analysera och definiera utredningsområdets bärande berättelse, kvaliteter och värden, både ur ett lokalt och nationellt perspektiv. Det kulturhistoriska underlaget syftar till att vara en konkret källa till kunskap om områdets kulturhistoriska värden och dess kulturhistoriska relevans. Utredningen tydliggör vad dessa värden består i och hur området kan förvaltas och utvecklas utan att dess värden går förlorade.

Det kulturhistoriska värdet omsätts till kunskaper som skapas i vår egen samtid, och som i framtiden kan skapas hos kommande generationer. (Plattform för värdering och urval, 2015)

Uppdraget utförs av byggnadsantikvarier vid AIX Arkitekter AB på uppdrag av Linköpings kommun. Det utförs inom ramen för ett ramavtal mellan kommunen och AIX och är upphandlat med förnyad konkurrensställning.

1.4 Utredningens disposition

Efter det inledande kapitlet följer kapitel 2 med en karaktärisering av området samt beskrivning av dess kulturhistoriskt sammanhang. Här görs också en analys av visuella kvaliteter som vyer och siktlinjer. Kapitlet avslutas med rekommendationer för hantering av kulturmiljön grundad i områdets tålighet och känslighet för förändring, samt en historisk överblick. Härfter följer kapitel 3 där särskilt värdefullt bebyggelseområde behandlas. Dess bärande berättelser och uttrycken för dessa berättelser tolkas och beskrivs. I kapitel 4 följer karaktärisering och värdeprecisering för Informatorn 3 och Inseglet 2. Därefter följer med metodbeskrivning i kapitel 5 samt i kapitel 6 en genomgång av lagstiftning och främst kommunala ställningstaganden av relevans för uppdraget. Rapporten avslutas med en källförteckning.

1.5 Underlag

Som underlag för kartor och illustrationer har i första hand Linköpings kommuns primärkarta använts. Även kartor och ortofoto via kommunens externa karttjänst har använts. Härifrån har också detaljplaner för samtliga fastigheter inom utredningsområdet hämtats. Snedbilder har erhållits från Martin Röjestål, Linköpings kommun. Bygglövshandlingar har erhållits via stadsbyggnadskontorets arkiv och översiktsplaner har hämtats från kommunens hemsida. I fråga om historiska underlag utgör Östergötlands museum den främsta källan i fråga om både äldre handlingar, inventeringar, yttranden och rapporter, litteratur och kartor. Även bilder hämtade från Digitalt museum är i första hand hemmahörande vid Östergötlands museum. En del av det historiska materialet har också erhållits direkt via beställarens representanter.

1.6 Avgränsningar

Utredningsområdet omfattar korsningen vid Vallaplan och delar av omgivande bostadsområden av olika karaktär. För att

relevant beskriva och analysera områdets karaktär, sammansättning och historiska utveckling har bostadsenklaverna som möter korsningen till betydande del studerats i sin helhet. Fokus i utredningen ligger dock på korsningen med dess infrastruktur och de delar av bostadsområdena som möter vägarna. I de delar av rapporten som behandlar kulturhistoriska värden och hantering av värden och karaktärsdrag ligger tyngdpunkten på den berättelse som bärs och redovisas av infrastrukturen och de fastigheter som möter korsningen. Endast fastigheterna Inseglet 2 och Informatorn 3 har utretts på byggnadsnivå.

2. UTREDNINGSMRÅDET

- *Karaktärer i utredningsområdet*
- *Kulturhistorisk analys av områdets bärande berättelse*
- *Strukturerande egenskaper av värde för stadsbild och områdets bärande berättelse*
- *Att värna och utveckla med utgångspunkt i områdets känslighet för förändring*
- *Historisk överblick - vad berättar miljön?*

2.1 Karaktärer i utredningsområdet

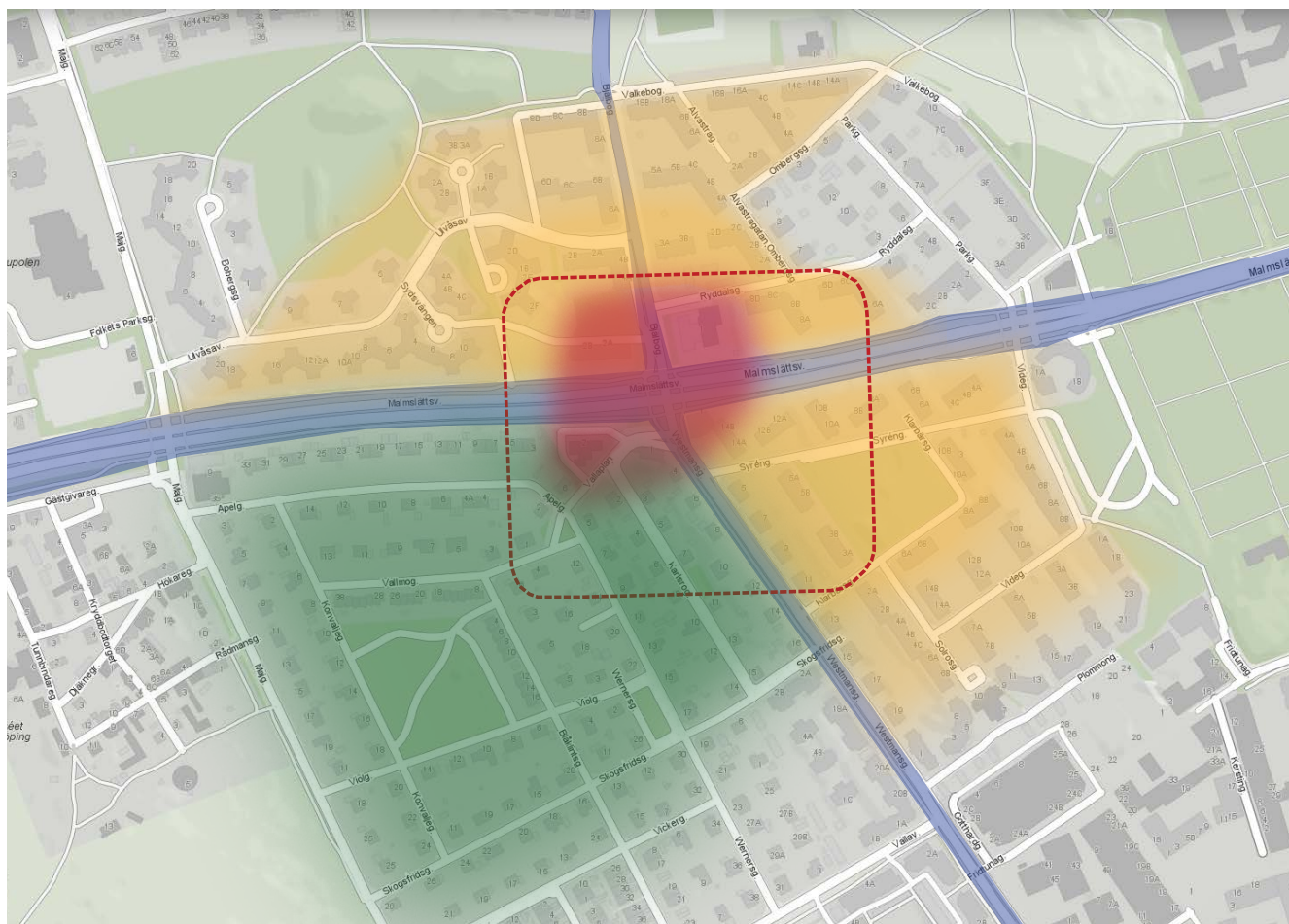
Översikt av utredningsområdets karaktärsområden och angränsande miljöer

Karaktärsområdena inom det område som utretts är nära integrerade med varandra. Delar av bebyggelsen hör till mer än ett karaktärsområde, exempelvis butiken i Informatorn 3, vilken dels tillhör handelsnoden etablerad kring vägkorsningen, och det flerbostadshusområde som den är sammanbyggd och samtida med.

Malmslättsvägen börjar där Västra vägen, Östgötagatan, Storgatan och Kaserngatan möts öster om utredningsområdet. Korsningen följs av griftegårdar på båda sidor om vägen innan mer utpräglade bostadsområden och mindre servicecentra tar vid mot väster. Vägen har tre till fyra körfält och flera korsningar med trafikljus. Vid den stora Vallarondellen väster om utredningsområdet blir vägen motorväg och heter här parallellt Malmslättsvägen och E4. Härifrån fortsätter den västerut för att sedan svänga norrut runt bostadsområdet Ryd. Vägen tar sedan slut i en större trafikplats nordväst om staden, där E4 tar över mot öster och väster och väg 34 ansluter från norr. I centrum av utredningsområdet ansluter de mindre gatorna Bjällbogatan och Westmansgatan till Malmslättsvägen och här bildas en stark trafiknod som både separerar och samlar de bostadsområden som ansluter till korsningen.

I anslutning till vägkorsningen Malmslättsvägen - Bjällbogatan/Westmansgatan finns en spridd centrumbildning intill Vallaplan på Malmslättsvägens södra sida och även norr om vägen. Här finns dels fristående servicebyggnader som representeras av bensinmacken Circle K och den tidigare macken på fastigheten Inseglet 2, dels byggnader för handel integrerade med de bostadsområden de är samtida med, som Informatorn 3 och Idolen 1. Dessa ingår också i karaktärsområdena Flerbostadshus från 1950-talet respektive Egnahemsområde från 1930-tal och framåt. Ormvråken 2 är en kombinerad handels- och bostadsbyggnad, som också ingår i karaktärsområdet Flerbostadshus från 1950-talet.

Norr och sydost om Malmslättsvägen finns karaktärsområdet Flerbostadshusområden från 1950-talet, bestående av flera samtida, men sinsemellan varierade områden. Sydväst om korsningen finns ett större egnahemsområde, etablerat runt 1930 och utbyggt mot söder och väster under de följande årtiondena.

INFRASTRUKTUR: MALMSLÄTTSVÄGEN OCH ANSLUTANDE MATARGATOR

EGNAHEMSOMRÅDE 1930-TAL, UTBYGGT FRAM TILL TIDEN RUNT 1950

HANDELSNOD MED CENTRUMFUNKTIONER ETABLERAD RUNT VÄGKORSNINGEN

FLERBOSTADSHUSOMRÅDEN 1940- OCH 1950-TAL

Infrastruktur: Malmslättsvägen och anslutande matargator

Malmslättsvägen utgör områdets centrala genomfart och bidrar till en intensiv biltrafik genom området. Vägen har långa anor som entré till staden från väster. Den är sedan breddning på 1950-talet fyrfilig med generösa GC-vägar på ömse sidor om vägen. Körbanorna separeras av en refug med en allé. Mellan körbanan och den norra GC-vägen finns också ett bredare grässtråk med en allé. Delar av träden är äldre och delar är förnygrade under senare tid. Alléerna har sitt ursprung i den tidigare, smalare vägsträckning som etablerades på 1920-talet, då vägen utgjordes av den norra körbanan, på ömse sidor flankerad av allén. Mot väster är terrängen flack och siktlinjerna längs vägen är långa. Vägen österut mot innerstaden svänger lätt norrut och går även över åsen, något som begränsar vyn mot staden.

Bjälbogatan, tillkommen vid planläggning år 1923, sträcker sig mellan Malmslättsvägen och Gottfridsberg i norr. Den tvåfiliga gatan kantas av trottoarer och huskropparna på den östra sidan möter gatan med indragna gavlar och generösa gårdar mot gatan. På den västra sidan löper husen i gatuliv med entréer mot gatan. Närmast korsningen är planeringen friare, med bensinmack och centrumbyggnad som skärmar av ett mindre parkrum från den mer trafikerade Malmslättsvägen. Parkrummet vänder sig mot Bjälbogatan.

Även Westmansgatan som möter Malmslättsvägen mot söder tillkom efter Lindéns plan 1923. I generalstadsplanen ses båda gatorna kantade av alléer närmast Malmslättsvägen och platsbildningen Valla torg markeras genom en gräsrunnel. Idag har vägen ungefär samma utbredning som när de anlades men de gröna inslagen kring korsningen är begränsade till mindre gräsytor och Malmslättsvägens alléer. Intill korsningen finns idag busshållplatser för lokaltrafik och redan på fotografier från 1950-talet ses både bussar och busshållplatser här, i delvis andra lägen än idag.

Vägnätet utgör områdets stomme och är tätt sammanbundet med den bebyggelse som växte fram i området mellan 1920- och 1950-talet. Westmansgatans svängda sträckning bryter en i övrigt rätvinklig vägplan och bidrar tillsammans med anslutande gator till en friare planstruktur söder om Malmslättsvägen. Terrängen är förhållandevis flack.

Vy mot utredningsområdet från Malmslättsvägens GC-bana i väster.

Korsningen Malmslättsvägen, Bjälbogatan, Westmansgatan. I bakgrunden syns byggnaden i Inseplet 2.

Vy mot vägkorsningen från Bjälbogatan. Här ses samtliga handelsanknutna solitärer i korsningen.

Vy mot vägkorsningen från Bjälbogatan, längre norrut. T.v. och t.h. ses bostadshus från slutet av 1940-talet, början 1950-talet.

Westmansgatans bebyggelse från tre epoker. T.v. ses lamellhus från 1940-talet i kvarteret Inspektören. T.h. ses sentida bostadshus i Ilbuder och i hörnet skymtar 1920-talets egnahemshus i Idolen.

Vy mot utredningsområdet från Westmansgatan. Här ses lamellhusbebyggelsens varsamma anpassning till egnahemshusen beträffande skala.

Handelsnod med centrumfunktioner etablerad runt vägkorsningen

Kring utredningsområdets centrala vägkorsning finns en väletablerad handelsnod som etablerades med främst livsmedelsförsäljning och bensinmack redan på 1930-talet. Idag är funktionerna i stort desamma, med vissa omflyttningar av verksamheter och tillägg främst från 1950-talet. Dessa byggnader är generellt låga och ger främst söder om Malmslättsvägen platsen en låg silhuett och en öppen karaktär.

I kvarteret Idolens norra spets finns den speceriaffär som uppfördes 1931, i sin gestaltning mycket snarlik kvarterets samtida egnahemsvillor. Byggnaden har två våningar under ett tegeltäckt, brutet sadeltak och större skyltfönster samt en frontespis mot Valla torg. Byggnaden hade från början stående fasadpanel. Innan 1953 tillkom den lägre delen mot öster och byggnaden putsades. Vid tiden fanns de två ursprungliga entréerna mot Valla torg och en ytterligare entré i tillbyggnaden. Idag finns här en restaurang och entréerna mot norr är igenmurade. Istället har en ny entré på fasaden tagits upp. Byggnaden har också en sentida, avvikande gestaltad tillbyggnad mot väster.

Matvarubutiken i kvarteret Informatorn är med en länk sammanbyggd med det närmaste av kvarterets flerbostadshus. Det är en låg enplansbyggnad i gult tegel under valmade sadeltak med butiksentré mot Malmslättsvägen. Byggnaden är kraftigt påbyggd mot Malmslättsvägen och den tidigare huvudfasaden som hade entréer och stora skyltfönster är idag helt förbyggd. Den ursprungliga fasaden är bevarad i anslutning till flerbostadshuset, där man också ser igenmurade, tidigare skyltfönster, samt gavel mot Westmansgatan i väster. Den ursprungliga volymens valmade tegeltak med tegelskorstenar är bevarat. Byggnaden hade tidigare skyltfönster mot vägen men är idag mer slutna. Konsum/Coop har brukat byggnaden alltsedan den uppfördes. Mot söder finns en tillbyggnad med bland annat lastkaj. Tillbyggnaden har en avvikande gestaltning med fasader i träpanel och plåtklädda tak.

Den tidigare bensinmacken i kvarteret Inseplet 2 ersatte vid 1950-talets mitt en äldre mack som låg placerad närmare vägen med egen förplats direkt mot vägbanan. I samband med vägens breddning på 1950-talet ändrades mackens läge

F.d. speceributik, idag pizzeria i Idolen 1. Byggnad från 1931 som arkitektoniskt hänger samman med egnahemshuset.

Vy mot Coopbutiken i Informatorn 3 och i bakgrunden Idolen 1 och Inseplet 2.

och den blev då mer en del av kvartersstrukturen än tidigare. Byggnaden är en låg, långsträckt byggnad med entré, stora skyltfönster och en större parkeringsplats mot norr. Dess övriga fasader är mer slutna men större fönster finns även mot öster. Fasaden är klädd i vit plåt och taket är plant. Tomten sluttar mot Wernersgatan i söder, och den låga betongsockeln mot norr höjs betydligt mot söder. En mindre tillbyggd volym ansluter mot sydväst. Byggnaden ligger fritt på tomten, omgiven av grösytor och ett enkelt trästaket närmast gatans trottoar. Byggnadens ursprung som bensinmack kan idag inte alls avläsas. Idag står byggnaden tom, efter många år av annan användning.

Vy mot vägkorsningen och Bjälbogatan. T.h. i bild ses Cirkel K som ersatte den ursprungliga BP-macken.

Vy mot vägkorsningen, sett från öst.

Norr om Malmslättsvägen finns Circle K, med en sentida företagstypisk byggnad placerad fritt på en asfalterad tomt öster om Bjälbovägen, med en låg silhuett och ett stort skärmtak över anläggningens bensinpumpar. Väster om Bjälbovägen finns en välgestaltad kombinerad bostads- och handelsbyggnad från 1950-talets slut, uppförd i gult tegel med balkonger längs långsida mot Malmslättsvägen. Balkongfronter och vita aluminiumfönster är inte ursprungliga. Den har en högdelen mot öster i fyra våningar och en lågdelen mot väster i två. Högdelen har flackt kopparklätt tak medan lågdelen har tegeltäckt sadeltak. Fönster är regelbundet placerade. I bottenvåningen mot söder sitter fönster i putsade fält mellan

tegelpelare. På fasad mot öster finns konstnärlig utsmyckning i form av en stor skalbagge i metall. Mot norr har byggnadens västra del butiker och restauranger i bottenvåningen, som är omsorgsfullt gestaltad med fasad i småmosaik mellan rytmiskt placerade, lätt vinklade och gråmålade betongpelare som bär ett mycket nätt kopparklätt skärmtak. Skyltfönster är ursprungliga, med smäckra karmar i teak. Den östra delen av fasaden har mindre fönster och entréer till bostadsvåningarna, varav den ena kan vara ursprunglig, alternativt senare tillkommen men utförd lika den ursprungliga. Denna del av bottenvåningen hyste ursprungligen en bank, vilket är skälet till det nätta burspråket på västgaveln.

Handelsnodens byggnader är i hög grad solitära med olika karaktär och individuell placering och bildar ingen sammanhållen struktur. Det finns inte heller någon gemensam riktning i fråga om kundflöden utan byggnadernas entréer är individuellt placerade. Karaktärsområdet karaktäriseras istället av byggnader som i sin gestaltning och placering nära anknyter till sina respektive bostadsområden. De två bensinstationerna är i än högre grad solitära i sammanhanget, utan koppling till omgivande bebyggelse. Det identifierade handelsområdet kringgärdar korsningen Malmslättsvägen-Bjälbogatan/Westmansgatan och är nära bundet till korsningen, både funktionellt och planmässigt. I två etapper, under 1920- och 1950-talen har man valt att placera de då nya bostadsområdenas service just här och de i stort intakta funktionerna ger området en lång kontinuitet. De låga handelsbyggnaderna frilägger korsningen och skapar en stor trafikplats. Den öppna platsen söder om Malmslättsvägen som kallats Vallaplan, utgörs i princip av en något breddad vägkorsning och någon torgbildning finns inte. Platsen har heller aldrig haft någon iordninggjord torgplats utan har sedan den tillkom i första hand varit ett infrastruktursystem.

Vy mot vägkorsningen och Westmansgatan sett från Malmslättsvägens GC-väg i norr.

Egnahemsområde 1930-tal, utbyggt fram till 1950

Söder om Malmslättsvägen och väster om Westmansgatan ligger Valla egnahemsområde, bestående av enfamiljshus och närmast Malmslättsvägen även enhetligt gestaltade parhus. Villorna har individuella särdrag sett till detaljer och färgsättning, men uppvisar en sammanhållen, tidstypisk volymhantering och arkitektur i den äldre delen i de två kvarteren närmast Westmansgatan och delar av kvarteren längre västerut. Flera av dessa var kataloghus och andra uppfördes av lokala byggmästare. Byggnaderna har en närmast homogen silhuett med två våningar under tegelklädda sadeltak, delvis valmade. Många av villorna har fasader i träpanel i ljusa eller röda nyanser och andra är ljusst putsade. De något senare årsringarna från främst 1940-talet har en mer funktionalistisk prägel.

Området är ett typiskt egnahemsområde från tiden och är generellt mycket välbevarat. Både villorna och tomterna är likartade i storlek och karaktär. Kvarteren Idolen, Idkaren och delar av kvarteret Idealisten samt kvarteren söder om dessa, det vill säga de kvarter som finns närmast söder om Vallaplan, är de först utbyggda, med villor i tydlig 1920-talsklassicism, trots att området började bebyggas först 1930. Den utbyggnad som fortsatte under främst 1930- och 1940-talet mot söder och väster följer delvis samma stilideal men uppvisar också funktionalistiska inslag. Som helhet upplevs dock området som mycket homogent genom en gemensam skala, färgsättning och stildrag. Vägnetet är småskaligt och i huvudsak rätvinkligt. I områdets mitt finns ett större kvarter där äldre radhus på två sidor omsluter en större, allmän park. Parken vetter mot Konvaljegatan och Violgatan. Idag tar en sentida bebyggelse med flerfamiljshus, villor och radhus vid söder om Skogsfridsgatan och Vickergatan och kontrasten mellan 1930-talets och 2000-talets stadsbyggnadsideal är påtaglig.

Egnahemshus från 1930-talet i Idolen och Idkaren.

Villabebyggelse, sannolikt från 1940- eller 50-talen i lakttagaren.

Flerbostadshusområden 1940- och 1950-tal

Större delen av det område som utretts präglas av den utbyggnad med flerbostadshus som gjordes under 1940- och början av 1950-talet. Här ses flera enklaver med sinsemellan sammanhållen och egen karaktär. Söder om Malmslättsvägen och öster om Westmansgatan finns det smalhusområde som uppfördes vid 1940-talets mitt av HSB, med smalhus i en regelbunden men varierad plan, med mycket luft och grönska mellan byggnaderna och den stora Syrénparken centralt i området. Som en anpassning till egnahemsområdet väster om Westmansgatan byggdes flerbostadshusen närmast vägen i två våningar, istället för tre, vilket är områdets generella hushöjd. Nedtrappningen i våningsantal ger tillsammans med den naturliga topografin med Syrénparken som höjdpunkt och en lätt sluttning Westmansgatan i väster, en mycket respektfull och sömlös övergång mellan områdena. Området är synnerligen välbevarat, både till planstruktur, grönskastruktur och de enskilda byggnadernas karaktär och material. Färgskalan är varierad i en skala från rosa till gult, grått och brunt, och byggnadsdetaljer som fönster, balkonger och portar är i huvudsak ursprungliga. Delar av områdets portar är utbytta till mindre välanpassade aluminiumportar. Byggnaderna är välbevarade, tidstypiska och har estetiskt kvalitativa exteriörer.

Berndt Nordbergs plan för området från 1944 har en stark social prägel i samspelet mellan bebyggelse och redan då befintlig grönska och det stora centrala parkrummet. Livsmedelsbutiken i kvarteret Informatorn 3 slog upp portarna 1946 och är del av tidens stadsplaneidéer där grannskapsområden, stadsnära men delvis självständiga bostadsområden, där social samvaro främjades och man i sin närhet kunde få tag på det mest nödvändiga. En mindre butik öppnades också samma år på Videgatan i områdets östra del. Här finns idag restaurang, bageri, tobakshandel och en servicebutik för cyklar. Bostadsområdet omgärdades i stadsplanen i söder och öster av allmän plats/park och i dess södra del, intill Westmansgatan, avsattes mark för en mindre idrottsplats. I öster gränsar området till Johannesborgsparken innan de stora griftegårdarna tar vid. I parkens norra del, strax intill 1940-talsområdet, har på senare tid tillkommit ett runt hus i fem våningar med fasader av omålat trä. Byggandets utformning, skala och hårdgjorda omgivning utgör en skarp kontrast till smalhusområdet. I söder är området idag kompletterat med flerbostadshus av avvikande karaktär.

Korsningen Malmslättsvägen, Videgatan med sentida rund byggnad i Ingefäran 1/bostadsbebyggelse i Informatorn vilken utgör front mot vägen.

Tvåvåningshus längs Westmansgatan/representativ gavel med tegelklätt burspråk/välbevarat entréparti med tegelportal och uppglasad trädörr.

I gatten mellan huskropparna längs Westmansgatan skymtar tvåvåningslamellerna/Syrénparken med äldre träd i områdets kärna.

Norr om Malmslättsvägen finns två bostadsområden, planlagda 1946 och 1948. Öster om Bjälbovägen finns smalhus uppförda som vinkelställda längor, i bland annat kvarteret Fiskmåsen. Byggnaderna här är inte lika välbevarade som smalhusområdet söder om Malmslättsvägen och har generellt förändrade, uppglasade trapphus, utbytta fönster och entréer. I kvarteret Fiskmåsen har byggnadernas karaktär helt förändrats mot söder och öster under senare år genom tillägg av inglasade balkonger och solpaneler på tak. Byggnadernas ursprungliga fasader är inte alls möjliga att uppleva från detta håll då balkongerna täcker dem helt. Byggnaderna är generellt fritt placerade på stora fastigheter med en hel del upp vuxen grönska kring husen och gräsytorerna är generösa. Inom området finns också äldre byggnader i mindre skala som vid planläggningen 1946 bibehölls och inkorporerades i det nya området. Mot norr gränsar området till det stora naturområdet Lektorshagen.

Väster om Bjälbovägen ansluter en samtida bebyggelse uppförd i gult tegel. Även dessa volymer håller en trevningsskala och är uppförda i vinkel. Frånsett fönsterbyte är byggnaderna välbevarade och tidstypiska. Portar är generellt utbytta men till tidstypiska och anpassade modeller i trä. Centrumbyggnaden mot Malmslättsvägen, uppförd i början av 1950-talet och gestaltad av arkitekt Lennart Ekenger, vänder sina omsorgsfullt gestaltade butiker mot norr och har en enklare fasadutformning mot söder. Den utgör del av bostadsområdet men är också fristående genom en större gårdsbildning och parkering mot det norrut närmaste flerbostadshuset, med vinklad huskropp och veckad, balkong- och burspråksförsedd fasad, gestaltad för att maximera kvällssolens instrålning i bostäderna. De två bostadshusen i gult tegel norr om detta längs Bjälbovägen har en enklare gestaltning och är uppförda i raka vinklar, det ena med en kraftig livförskjutning mot väster. Gårdarna är generösa mot söder och väster, även om grönskans inslag här inte är lika påtagligt som i smalhusområdet söder om Malmslättsvägen. Flerbostadshusen väster om Bjälbogatan är placerade i gatuliv, och de utgör en något mer stadsliknande enklav än de övriga 1940-talsområdena. Direkt väster om tegelhusen står ett sentida bostadshus i ljus, rött tegel, i sin form ett förstorat stjärnhus som i detta påminner om stjärnhusområdet direkt nordväst om byggnaden, men dock i en betydligt större skala i både höjd och bredd, som gör att byggnaden avviker från de mer småskaliga, omgivande

områdena. Byggnaden ersatte nyligen en tidig förskola, kallad barnträdgård, från 1955, även den ritad av Lennart Ekenger. En generös naturmarkstomt var del av förskolans område och speglade tidens stadsplaneideologi där stor vikt lades vid natur och grönska. Stjärnhusområdet som ansluter västerut, planlagt 1950, består av en variation av solitära och sammanbyggda stjärnhus i både tegel och olika putskulörer. Byggnadshöjden är tre våningar och husen är fritt placerade på tomterna. Norr om stjärnhusområdet tar den större parken Fridhemsparken vid. Även här var Lennart Ekenger huvudsaklig arkitekt.

Kvarteret Fiskmåsen med förvanskade fasader till följd av inglasade balkonger och solpaneler på tak.

Centrumanläggningens norra fasad mot torget är mycket välbevarad med butiksentréer.

De relativt samtida flerbostadshusområdena har många gemensamma nämnare som skala, proportioner och arkitektoniska detaljer, relation till vägnät och grönska. Samtidigt är de också tydliga enklaver med egna särdrag. De högsta kvaliteterna finns ur ett kulturhistoriskt perspektiv hos smalhusområdet söder om Malmslättsvägen samt stjärnhusen men också tegelhusen i området väster om Bjälbogatan. Hos dessa områden tillsammans kan 1940-talets stadsplanering följas och även förstås med gemensamma starka drag men också variationer och anpassning som kan härledas till en lyhördhet för den specifika platsens befintliga egenskaper.

Välbevarad och tidstypisk tegelarkitektur väster om Bjälbogatan. I förgrunden; centrumanläggningen.

Stjärnhusområdet sett från Malmslättsvägen.

2.2 Kulturhistorisk analys av områdets bärande berättelse

Möjlighet till kunskap och förståelse

Malmslättsvägen utgör den äldre stommen i utredningsområdet och har som sådan höga kulturvärden. Vägsträckningen har med säkerhet anor tillbaka till 1600-talet och är sannolikt äldre än så. Den har historiskt sett utgjort en viktig landsväg till och från staden och har i modern tid haft stor betydelse som del av Riksväg 1. Norr om körbanan i höjd med det skogsparti som finns sparad väster om kvarteret Ormvråken finns en odaterad väghållningssten i grå kalksten, som visar på vägens långa hävd. Vägens funktion har påverkat utformningen av såväl planstruktur som bebyggelse i bostadsområdena längs vägen. Det framgår tydligast i plan genom det begränsade antalet utfarter från bostadsområdena och genom den förhållandevis slutna karaktären mot gatan. Vägens karaktär präglas av omdaning som utfördes 1957, i enlighet med bestämmelserna i Linköpings stomplan (1944-45) samt de nationella bestämmelserna för den omfattande utbyggnaden av riket vägnät. Vägens utveckling ingår i en nationell berättelse om den stora infrastrukturumvandling som ägde rum under framför allt 1950- och 60-talet då bilismen hade stor påverkan på den fysiska planeringen av såväl stad som landsbygd. De många bensinstationer som ligger tätt längs vägen stärker berättelsen om denna epok.

Korsningen Malmslättsvägen/Bjälbogatan/Westmansgatan uppstod i samband med tillkomsten av egnahemsområdena norr och söder om Malmslättsvägen - Valla och dåvarande Tornby egnahem (idag del av Gottfridsberg). Vägnätet anlades i enlighet med bestämmelserna i Linköpings generalplan från 1923 och är kunskapsbärande för den tidiga exploateringen av det som vid tiden var markområden i stadens utkant. Korsningen är även betydelsefull för förståelsen av områdets utveckling under 1940- och 50-talet då den blev en handelsnod mellan de nya bostadsområdena, ett centrum där tidsenliga funktioner så som närbutiker, bank, konditori, postkontor och bensinstationer inrättades för de boende och för förbipasserande bilister.

Planstrukturen och bebyggelsen i området beskriver på ett tydligt sätt två epoker i svensk arkitektur- och kulturhistoria. I egnahemshuset har den för 1920-talet typiska stadsbyggnadsprincipen "trädgårdsstad" tillämpats vilket är läsbart i såväl planstruktur som bebyggelse. Området speglar

Snedbild över utredningsområdet, sett från väster. Källa: Linköpings kommun.

det tidiga 1900-talets sociala ambitioner som syftade till att skapa bättre förutsättningar för arbetare och tjänstemän. Området speglar även berättelsen om Wahlbecks fabriker som har haft stor betydelse för Linköpings utveckling. Övrig bostadsbebyggelse vittnar om efterkrigstidens folkhemsbygge vars sociala ambitioner påminner om det tidiga 1900-talets men där stadsplaneringen och arkitekturen tog sig ett annat uttryck. Dåtidsens ideal och normer manifesteras genom den tillämpade stadsplanepincipen "hus i park" med tidstypiska och välbevarade lamell- och stjärnhus, fritt placerade mellan väl tilltagna grönytor med förädlad naturmark. Bebyggelsen är sammanhållen men uppvisar viss variation i såväl

volymverkan som fasadmaterial och gestaltning vilket speglar efterkrigstidens gestaltningsmässiga spännvidd.

Helhet

Utredningsområdet utgör ett geografiskt utsnitt av större helhetsmiljöer med skilda karaktärer och berättelser. Det geografiska utsnittet ger ingen heltäckande förståelse för det kulturhistoriska sammanhanget utan behöver läsas tillsammans med den omgivande infrastrukturen och bebyggelsemiljön.

Inom utredningsområdet finns tre enklaver av flerbostadshusbebyggelse från 1940- och 50-talen (se rödmarkerade

områden på nästa sida). Dessa utgör en sammanhängande årsring med en förhållandevis enhetlig skala och planstruktur. Bebyggelsen är varierad men avläses ändå som en sammanhängande helhet genom det likartade, tidstypiska formspråket. Ovarsamma fasadåtgärder i Fiskmåsen och Fortet har bidragit till att dessa byggnader är något svårare att avläsa som del av samma årsring. Egnahemsområdet, som etablerades på 1930-talet och kompletterades under efterkrigstiden, utgör en separat årsring som kontrasterar mot och samtidigt samspelar mycket väl med den senare flerbostadshusbebyggelsen. Planerat under 1920-talets senare del präglas det i både plan och bebyggelse av en 1920-talskaraktär, trots att uppförandet inte inleddes förrän 1930. 1930-talets mer funktionalistiska ideal hade då inte fått genomslag inom villaarkitekturen, medan årsringen från 1940-talet med

främst radhus i egnahemsområdets västra del uppvisar tydligare modernistiska influenser. En årsring från 1930-talet finns även inom det senare flerbostadshusområdet öster om Bjälbovägen, i form av Ryddalen, bestående av flertalet mindre flerbostadshus.

Den handelsanknutna bebyggelsen i vägkorsningen har i olika grad betydelse för förståelsen av det kulturhistoriska sammanhanget norr och söder om Malmslättsvägen. I takt med att ombyggnader och rivningar har utförts i Informatorn 3, Inseglet 2, Ormvråken 2 och Fiskmåsen 7 har korsningens tidstypiska och funktionsmässiga karaktär försvagats. Den före detta bensinstationen i Inseglet har byggts om till den grad att den ursprungliga funktionen inte kan avläsas överhuvudtaget. I Fiskmåsen är funktionen av bensinstation högst

påtaglig men den ursprungliga BP-macken är riven och den befintliga byggnaden har en sentida utformning vilket i viss grad påverkar upplevelsen av områdets helhet.

Coopbutiken i Informatorn och centrumanläggningen i Ormvråken, båda förhållandevis välbevarade, är de byggnader i korsningen tydligast förmedlar 1940-talets planmässiga intentioner för handelsnoden. Den före detta speceributiken vid Vallaplan har en tydlig arkitektonisk koppling till egnahemshuset och avläses som del av detta kulturhistoriska sammanhang samtidigt som den har en funktionsmässig koppling till efterkrigstidens handelsanknutna solitärer i vägkorsningen.

Relevans

Utredningsområdet med anslutande infrastruktur och bebyggelseområden är relevant för att förstå två viktiga utvecklingskedor i Linköpings historia under 1900-talets första hälft. Både egnahemshusområdet och efterkrigstidens bostadsområden utgör representativa exempel på bostadsområden, stringent utförda efter dåtidens stadsplane- och arkitekturideal och har som sådana, hög relevans ur ett lokalt perspektiv.

Malmslättsvägen har hög relevans som en av stadens äldsta vägsträckningar men även som vittnesbörd för de omfattande infrastruktursatsningar som präglade stadsplaneringen i hela landet under bilismens guldålder på 1950- och 60-talen. Vägen utgör än idag en entré till staden från väster och den låga och småskaliga bebyggelsen som kantar vägen ger en uppfattning av stadens bebyggelseutveckling och småskaliga karaktär. Vägkorsningen Malmslättsvägen Bjälbogatan Westmansgatan har stor betydelse som del i den planmässiga helheten. Däremot är korsningen i sig själv inte särskilt kulturhistoriskt relevant.

De ekonomiska, politiska, sociala och arkitektoniska incitament som format miljön är inte unika för staden Linköping. Samma strömningar låg till grund för liknande exploatering och utformning av bostadsområden i hela Sverige. Det innebär att miljön är representativ snarare än sällsynt. Ur ett regionalt-nationellt perspektiv är den framför allt intressant eftersom den ingår i en nationell berättelse om stadsplanering och bostadsbyggande under 1900-talets första hälft.

Snedbild över utredningsområdet, sett från öster. Bostadsområden från 1940- och 50-talet är rödmarkerade. Källa: Linköpings kommun.

2.3 Strukturerande egenskaper av värde för stadsbild och områdets bärande berättelse

Bebyggelseområden består av många olika komponenter som tillsammans skapar struktur, orientering och karaktär. Det handlar dels om hur bebyggelse, infrastruktur och grönska förhåller sig till varandra, dels om topografi. I det utredda området har siktlinjer identifierats som värdebärande, liksom korsningen Malmslättsvägen-Bjälbogatan/Westmansgatan som nod, samt sammanhållna bebyggelseområden och strukturerande grönska. De egenskaper som beskrivs här har ett värde för stadsbilden och är till stor del även kopplade till områdets kulturhistoriska värden. Dessa egenskaper är viktiga att ta hänsyn till vid förvaltning och förändring, vilket regleras av Plan- och bygglagens bestämmelse 2 kap 6 §:

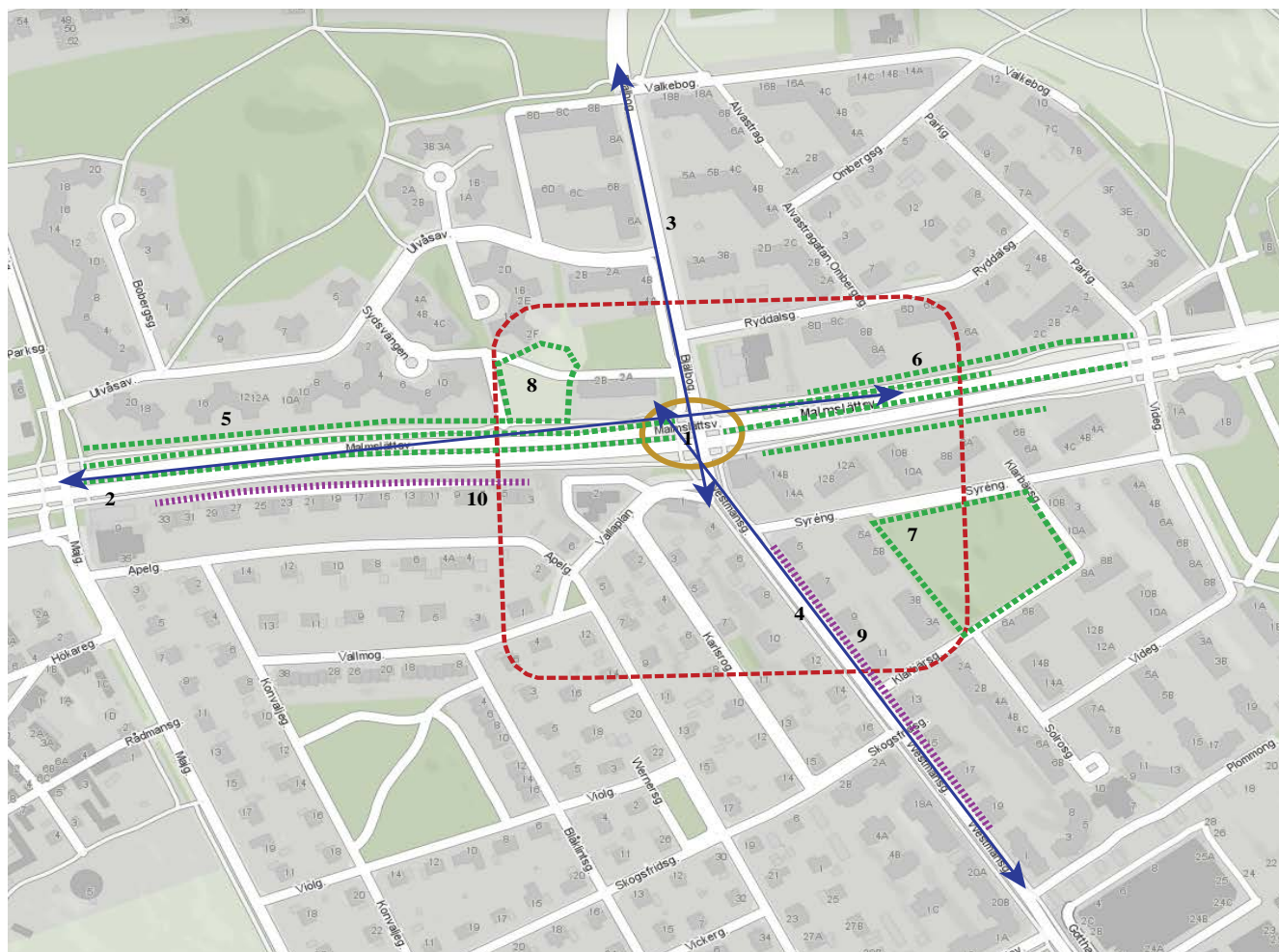
Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan, [...] Vid planläggning och i andra ärenden samt vid åtgärder avseende byggnader som inte ingår i ett ärende enligt denna lag ska bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas. Lag (2014:477).

Siffror i kartan intill hänvisar till fotografier på de följande sidorna.

Trafik- och handelsnod

Korsningen Malmslättsvägen-Bjälbogatan/Westmansgatan utgör en tydlig nod både genom sin trafiktekniska betydelse och genom ansamlingen av handelsfunktioner. Bostadsområdena i kvarteren runt omkring är planerade med korsningen som förutsättning och genom att de högre bostadshusen håller distans till densamma skapas här en stor, relativt öppen yta med lågexploaterade fastigheter. Runt korsningen är byggnadsnivån låg och glest placerade, vilket ger en vid överblick över hela platsen från dess olika delar. Noden relaterar till de omgivande bostadsområdena och etablerades för att i första hand erbjuda service för lokalbefolkningen. Den har historisk hävd och är starkt kopplad till både 1920- och 1940-talets planläggning av området.

Siktlinjer

Utredningsområdet i sig är flackt med endast mindre höjdskillnader. Vägnetet är till stor del rätvinkligt och medger relativt långa siktlinjer främst i nordsydlig riktning. Malmslättsvägen svänger mjukt mot öster och en lätt höjd i nivå med griftegårdarna begränsar siktlinjen in mot staden och västerut mot området. Längs Westmansgatan erbjuds en långsträckt vy mellan smalhus- och egnahemsområdet där, beroende av vypunkt, en stor del av utredningsområdet kan upplevas. Denna siktlinje bedöms vara områdets viktigaste då den också sammanför områdets två utbyggnadsperioder, och tydligt visualiserar hur respektfullt 1940-talets flerbostadshusområde möter 1920-talets egnahemsområde.

Den låga, glesa bebyggelsen vid korsningen Bjällbogatan/ Westmansgatan gör också att platsen faller undan i vyer längs Malmslättsvägen, och utgör ingen blickpunkt i vyerna längs huvudvägen. Istället gör den att bostadsområdena runt omkring får framträda i vyn.

De markerade siktlinjerna visar på långa sammanhållna sträckor längs vilka området framträder i sitt sammanhang, utan specifika vypunkter. Den flacka terrängen gör att tydliga vypunkter saknas.

Strukturerande grönområden och alléer

De betydelsefulla grönstråken är koncentrerade till Malmslättsvägen och kvarteren närmast vägen, där alléer med delvis äldre, väl uppvuxna träd finns väster om korsningen. Öster om korsningen har alléerna som helhet föryngrats den senaste 50-årsperioden, och alléträd som sannolikt fanns här tidigare bevarades inte vid vägens breddning. Ur ett historiskt perspektiv är alléerna även här viktiga då äldre fotografier från olika delar av Malmslättsvägen visar en mycket grön vägmiljö längs hela vägsträckan, som en fortsättning västerut på griftegårdarnas rika trädkrans. Strukturerande grönstråk finns också på kvartersmark, exempelvis inom kvarteret Informatorn mot Malmslättsvägen och i kvarteret Fiskmåsen mot samma väg. Längs samma väg i stjärnhuskvarteret i kvarteret Orrspelet finns ett stort antal äldre, karaktärsskapande träd. Delar av träden i vägalleerna längs denna sträcka är också äldre medan en stor del av träden har föryngrats. Det är okänt när Malmslättsvägens allé tillkom men den kan vara betydligt

1. Vy från Bjällbogatan mot trafik- och handelsnoden.

1. Vy mot centrumbyggnaden i kvarteret Ormvråken.

1. Korsningen och livsmedelsbutiken i kvarteret Informatorn 3.

2. Siktlinje längs Malmslättsvägen mot öster.

2 och 6. Siktlinje längs Malmslättsvägen mot väster. Korsningen med dess låga, glest placerade centrumbebyggelse faller undan i vyn och ger visuellt utrymme för bakomliggande bostadsområde.

3. Siktlinjen längs Bjällbogatan mot söder, där öppenheten vid korsningen med Malmslättsvägen gör att vyn vidgas mot egnahemsområdet söder om vägen.

4. Lång siktlinje längs Westmansgatan, här mot norr. Centrumbyggnaden i kvarteret Ormråken utgör vyns fondbyggnad.

äldre än 1920-talet. Sammanhängande grönområden finns också väster om kvarteret Ormråken i form av ett sparat skogsutsnitt och i form av Syrénparken i smalhusområdet söder om Malmslättsvägen. Dessa grönområden har ett mycket högt värde för området som helhet. Förutom dessa utpekade grönstråk och grönområden finns det i det utredda området generellt en rik förekomst av solitära träd som starkt bidrar till områdets karaktär i ett intimt samspel med bebyggelsen. Sommartid är grönskan påtaglig och den skymmer också delar av bebyggelsen på ömse sidor om Malmslättsvägen.

Eftersom inventering av området har utförts under vinterhalvåret när träd och buskar inte är lövade, har digitala karttjänster samt äldre bilder använts för att utreda grönstrukturens betydelse för området. Även under vintern utgör dock både alléer och sammanhållna grönområden och parker viktiga strukturerande element i området.

Sammanhängande bebyggelsefronter

Parhusen längs Malmslättsvägen samt flerbostadshusen i två våningar längs Westmansgatan utgör sammanhängande, strukturerande bebyggelsefronter som har stor betydelse för upplevelsen av området. I andra delar av det utredda området är bebyggelsen mindre visuellt sammanhållen eller till stor del dold av strukturerande grönska.

5. Alléer och strukturerande grönska på kvartersmark skapar en stark grönkorridor längs Malmslättsvägen väster om korsningen.

7. Syrénparken i smalhusområdet söder om Malmslättsvägen har stora kvaliteter och utgör områdets gröna kärna.

9. Flerbostadshusen längs Westmansgatan utgör en sammanhållen bebyggelsefront med enhetlig placering, volymhantering och stildrag, med individuella variationer i fråga om detaljer, material och kulörer.

6. Alléer och grönstrukturer inom kvarteren öster om korsningen Malmslättsvägen-Bjälbogatan/Westmansgatan.

8. Det gröna stråket väster om kvarteret Ormråken består till stor del av tallbevuxen naturmark. Även solitära tallar omger byggnaden.

10. Parhusen längs Malmslättsvägen utgör ett tydligt och enhetligt, men i detaljer och kulörer varierat, blickfång längs vägen.

2.4 Att värna och utveckla med utgångspunkt i områdets känslighet för förändring

KARTA ÖVER OMRÅDETS KÄNSLIGHET RESPEKTIVE TÅLIGHET FÖR FÖRÄNDRING

BLÅ = Mycket känsligt. Endast begränsade ändringar kan genomföras under förutsättning att stor hänsyn tas till områdets karaktär och värden, både på områdes- och byggnadsnivå. Tillägg bedöms generellt inte vara möjliga utan skada på den sammanhållna kulturmiljön. Området bedöms omfattas av Plan- och bygglagens 8 kap 13 § som anger att särskilt värdefulla områden inte får försvanskas.

GRÖN = Känsligt. Dessa områden bedöms ha höga kulturhistoriska värden och rymmer flertalet enskilda byggnader som bedöms vara särskilt värdefulla respektive värdefulla ur kulturhistoriskt perspektiv. På byggnadsnivå finns inom detta område därför även mycket känsliga komponenter. I egna områden bör skala och exploateringsgrad bibehållas intakt. På fastighetsnivå kan ändringar vara möjliga, förutsatt att områdets och byggnadernas karaktär och värden visas stor hänsyn. Sparade grönområden, strukturerande grönska som alléer samt fasadens grönska bedöms som helhet vara känsliga. Samband och strukturer, så som förhållandet mellan bostadsområden, infrastruktur och gröna strukturer är känsliga och bör visas stor hänsyn vid åtgärder. Dessa bedöms inte tåla större förändringar utan att den bärande berättelsen i området tar skada. Däremot kan åtgärder som utförs med stor hänsyn till befintliga egenskaper som skala och planstruktur vara möjliga.

GUL = Tåligt. Dessa områden bedöms tåla större förändringar eftersom de antingen inte har bäring i områdets bärande berättelse eller genom förändringar av utseende eller funktion har förlorat sin betydelse. Däremot krävs att tillägg och ändringar utförs i enlighet med PBL 2 kap 6 § och tar hänsyn till natur- och kulturvärden och den befintliga stads- och landskapsbilden, samt beaktar en god helhetsverkan.

Analysen av områdets tålighet respektive känslighet för förändringar bedömer riskerna för att kulturhistoriska värden förstörs eller minskar vid förändring och tillägg. Analysen visar på de områden som bedöms kunna förändras utan att värden och karaktärsdrag går förlorade, och i vilken omfattning miljön bedöms tåla olika typer av förändringar. Analysen grundar sig på den kulturhistoriska värderingen och analysen av de uttryck, strukturer och samband som är värdebärande i miljön. Bedömningarna av känslighet och tålighet sammanfaller dock inte alltid med bedömningen av kulturhistoriska värden, då exempelvis en högt värderad miljö kan vara mer robust och tålig i sina karaktärsdrag och sin berättelse än en miljö med en svagare berättelse, där värdena också genom små förändringar kan förlora sitt sammanhang. I anslutning till analysen ges också övergripande rekommendationer avseende förhållningssätt till befintlig stads- och landskapsbild, områdets helhetsverkan och kultur- och naturvärden på platsen, kopplat till Plan- och bygglagen 2 kap § 6.

Mycket känsligt

Smalhusområdet öster om Westmansgatan samt stjärnhusområdet norr om Malmslättsvägen bedöms vara särskilt värdefulla områden som omfattas av förvanskningförbudet i Plan- och bygglagens 8 kap 13 §. Stjärnhusområdet har en perifer roll i denna utredning och därför ges inga rekommendationer för hur detta bör hanteras för att dess värden ska bevaras och stärkas. En sådan utredning kan med fördel göras för detta område specifikt. Smalhusområdet har studerats mer ingående. Det är en viktig del av områdets bärande berättelse som det första av de planlagda 1940-talsområdena runt korsningen Malmslättsgatan-Bjälbogatan/Westmansgatan. Det är även det mest sammanhållna och idag välbevarade av områdena. Den planeringsideologiska idén är tydlig så som de sociala ambitionerna och hänsynen till den grönska som var befintlig på platsen. För att områdets värden ska bevaras och förvanskning undvikas bör områdets planstruktur, skala, grönstrukturer och arkitektoniska särdrag bibehållas. Samtliga åtgärder bör utgå från områdets befintliga karaktär och dess material- och kulörpalett bör inte förändras.

Rekommendationer för att bevara, utveckla och stärka kulturmiljön: Mycket känsliga områden

- Smalhusområdet bör inte ytterligare bebyggas med nya strukturer och befintliga byggnader bör inte heller byggas på eller till.
- Syrénparken i områdets mitt bör vårdas och underhållas. Dess naturparkskaraktär med befintliga äldre träd bör bibehållas. Vid förnyring av trädbeståndet bör man välja samma trädarter som de befintliga.
- Byggnadsnära grönska med gräsytor, träd, planteringar och buskar bör värnas och underhållas. Grönytor bör inte förändras till hårdgjord yta.
- Byggnadernas välbevarade exteriörer och trapphus bör underhållas och restaureras med material lika befintliga. Även den befintliga färgskalan i naturtoner från brunt och grått till gult och rosa bör bibehållas. Vid underhåll av putsfasader bör puts lik den befintliga, sannolikt någon form av kalkputs, användas för att bibehålla karaktären. Här finns också byggnader med fasader i tegel och cementfiberskivor. Även här bör det individuella uttrycket och materialet vara ledande vid åtgärder.
- De flesta byggnader inom området har ursprungliga fönster av trä. Dessa bör renoveras varsamt, lagas med fönstervirke av kärnfuru och om möjligt målas med linoljefärg, i kulör som befintlig. Glas i ytterbåge ska vid eventuella byten vara valsat/maskindraget glas likt det befintliga. Fönsterbyten i de samtida områdena norr om Malmslättsvägen är bra exempel på hur förändringar av fönster har mycket stor påverkan på byggnaders uttryck och därför är de bevarade fönstren i detta område av stor vikt att bibehålla. Om nya fönster tillverkas bör de vara kopior av befintliga i fråga om proportioner, profiler och konstruktion. De bör i fråga om glas och målning följa skrivning ovan avseende befintliga fönster.
- Många av byggnaderna har ursprungliga träportar. Dessa bör bevaras och underhållas. Nya portar bör utformas med de befintliga som direkta förebilder. De aluminiumportar som finns i vissa av byggnaderna kan med fördel bytas mot för området tidstypiska träportar med inspiration av bevarade portar i området.

- Tegeltak med skorstenar i tegel bör bevaras och underhållas. Kompletteringar bör göras med tegel likt befintligt. Tegel bör inte bytas mot annat material. Takkupor finns i mindre utsträckning idag och nya takkupor kan vara möjligt på vissa av byggnaderna. Dessa bör i så fall vara mycket väl anpassade till både byggnadens och områdets helhetsverkan och inte sitta i särskilt exponerade lägen i området.
- Byggnadernas individuella särdrag bör värnas. Hit hör burspråk, portomfattningar, räcken, balkonger och indragna trapphusslitsar.

Känsligt

Vägnätet, strukturerande grönska som alléer och fastighetsbunden grönska samt en stor del av det utredda områdets bebyggelseområden bedöms vara känsliga för förändring. Detta område bedöms på strukturell nivå inte tåla större förändringar som påverkar skala, bebyggelseområdenas inbördes relation eller siktlinjer genom området. Inom området finns också många byggnader som bedöms vara värdefulla eller särskilt värdefulla enligt PBL, och där man på byggnadsnivå har att hantera förvanskningförbud och varsamhetskrav. Inom området som helhet bedöms dock varsamma förändringar som utgår från områdets och byggnadernas särdrag och karaktär kunna göras. De äldre delarna av egnahemsområdet är i skala och bebyggelsestruktur mycket sammanhållet och här bedöms att ändringar kan göras endast på byggnadsnivå. Delar av villorna är idag förändrade i fråga om fasadmaterial och fönster, medan andra är närmast ursprungliga.

Flerbostadshusområdena från 1940- och tidigt 1950-tal är i planstruktur välbevarade och byggnaderna är i sin grundkaraktär även de i huvudsak välbevarade. Flera ovarsamma ändringar som påverkar områdets läsbarhet har dock gjorts i området, härbland generella fönsterbyten till aluminiumfönster, förändringar av trapphus samt det mest påtagliga inglasade, sammanhängande balkonger i kvarteret Fiskmäsen. För att områdena inte ytterligare ska förlora i helhet och relevans och därigenom försvaga den starka berättelse som området som helhet är del av, bör ytterligare förvanskande åtgärder undvikas.

De äldre flerbostadshusen som idag är integrerade med flerbostadshusområdet öster om Bjälbogatan har inte närmare studerats inom denna utredning. Delar av denna bebyggelse är sannolikt värdefulla eller särskilt värdefulla enligt PBL och möjligen utgör de även som enklav ett särskilt värdefullt bebyggelseområde.

Merparten av byggnaderna inom det grönmarkerade området bedöms vara värdefulla byggnader där karaktärsdrag och värden särskilt bör beaktas vid ändringar.

Livsmedelsbutiken i kvarteret Informatorn hade, om den inte varit kraftigt ombyggd, varit del av det blåmarkerade, mycket känsliga, området. Då byggnaden är tillbyggd mot både norr och söder och väldigt lite kan idag upplevas av dess ursprungliga gestaltning, bedöms byggnaden som känslig. Den ursprungliga volymen finns kvar till viss del, bland annat taket och byggnadens gavlar. De sentida tillbyggnaderna är genom fasader i gult tegel och rött tegeltak anpassad till den ursprungliga volymen men dessa delar bedöms inte bidra till byggnadens kulturhistoriska värde. Som en ursprunglig del av smalhusområdets planering, och genom en kontinuerlig funktion alltsedan dess, är den betydelsefull för den bärande berättelsen och bör bevaras. Den utgör en entrébyggnad till smalhusområdet och fungerar även som länk mellan korsningen/Vallaplan och bostadsområdet.

Rekommendationer för att bevara, utveckla och stärka kulturmiljön: Känsliga områden

- Inom grönmarkerat område bör rådande skala, med enfamiljshus i två våningar respektive fristående flerbostadshus i tre till fyra våningar vara rådande.
- Befintliga grönytor bör inte vidare bebyggas frånsett med mindre komplementbyggnader i anslutning till befintlig bebyggelse.
- Alléer och strukturerande grönska i form av större träd inne på fastigheterna bör bibehållas i nuvarande omfattning. Vid förnyring bör samma växtmaterial som befintligt användas och förnyring bör ske successivt vid behov, inte förebyggande.
- Vyer längs Malmslättsvägen samt de korsande mindre gatorna bör värnas vid ändringar.

- Egnahemsområdet bör inte ytterligare bebyggas. Områdets låga, enhetliga skala bör värnas då högre byggnader än befintliga villor bedöms kunna få stora negativa konsekvenser för området som helhet, dess läsbarhet och enhetliga karaktär. Välbevarade karaktärsdrag som äldre fasader i trä och puts, ursprungliga träfönster, tegeltäckta tak och förstukvistar. Villatragårdar med äldre fruktträd och buskar är viktiga för karaktären och bör värnas.
- Flerbostadshuset norr om Malmslättsvägen är idag delvis redan utsatta för ovarsamma ändringar och tillägg. Därför bör bevarade karaktärsdrag från förra sekelmitten värnas. Detta gäller byggnadsvolymer, fasadmateriell som puts och tegel, portomfattningar samt bevarade portar i trä.
- Affärs- och bostadshuset i kvarteret Ormvråken är mycket karaktärsskapande och har i sig höga värden. Här bör byggnadens volym, tegelfasader, butiksfronter i mosaik och betong med dörrar i teak samt konstnärlig utsmyckning särskilt värnas. Fönster är bytta till pivåhängda aluminiumfönster som har en förvanskande effekt. Vid framtida fönsterbyten vore det positivt med en återgång till fönster anpassade till byggnadens arkitektur.
- Livsmedelsbutiken i kvarteret Informatorn 3 är kraftigt utbyggd och ombyggd men utgör trots detta likt vid 1940-talets slut en livsmedelsbutik i gult tegel i Vallaplans östra hörn. Det som finns kvar synligt av den ursprungliga volymen är värdefullt att värna eftersom det visar butikens tidigare relation till gata och torg. Vid åtgärder på byggnaden bör även i fortsättningen gult tegel och rött taktegel användas som material. Byggnaden bedöms vara möjlig att bygga ut mot söder, medan byggnadshöjden bör hållas till nuvarande nivå för att inte skymma flerbostadshuset samt bibehålla förhållandet mellan bostadshus och handels/entrébyggnad.

Tåligt

De områden som är markerade som tåliga bedöms inte rymma byggnader eller andra komponenter av relevans för områdets bärande berättelse idag. Den tidigare bensinmacken söder om Malmslättsvägen är del av den bärande berättelsen

men är idag ombyggd och dess tidigare funktion är svåräst. Den saknar därför relevans i berättelsen. Att den är ombyggd och alltsedan den uppfördes har varit en solitär, gör också att den inte upplevs som del av det kulturhistoriska sammanhang som i andra delar av området är mycket tydligt.

Bensinmacken öster om Bjälbogatan är sentida och byggnaden är i sig inte del av områdets bärande berättelse. Dock har det på platsen funnits en bensinmack sedan 1950-talet och de två bensinmackarnas placering intill samma korsning uttrycker Malmslättsvägens sedan länge viktiga roll som transportled till och från staden. Bensinmacken har också samma strukturella roll som övriga lägre handelsbyggnader i området, genom sin låga silhuett bidrar den till att bakomliggande bostadsområden är synliga från bland annat korsningen, och den bidrar därmed till den låga, öppna karaktär som den centrala noden haft sedan förra sekelmitten.

Som tåligt är också den sentida byggnaden i kvarteret Ormtjusaren markerad. Denna ansluter visserligen till stjärnhusen norr och väster om byggnaden men i en skala som avviker kraftigt från den generella trevåningssilhuetten i området. Förutom den delvis bevarade, tallbevuxna tomtmarken i kvarteret Ormtjusaren saknar de gulmarkerade områdena strukturerande grönska.

Rekommendationer för att bevara, utveckla och stärka kulturmiljön: Tåliga områden

- Vid åtgärder inom tåliga områden bör områdets nuvarande grundstruktur, med fristående volymer, mjuka skalförskjutningar mellan olika byggnadsenklaver samt en öppenhet intill den centrala korsningen beaktas.
- Nya volymer inom tåliga områden bör inordna sig i strukturen ovan på så sätt att de egenskaper som identifierats som viktiga för områdets bärande berättelse bevaras, så som stadsplaneideal från olika perioder under 1900-talets första hälft, Malmslättsvägens långa hävd och funktion som västlig infart till staden samt bebyggelseområdenas respektfulla samspel med både sparad och etablerad grönska.

2.5 Historisk överblick - vad berättar miljön?

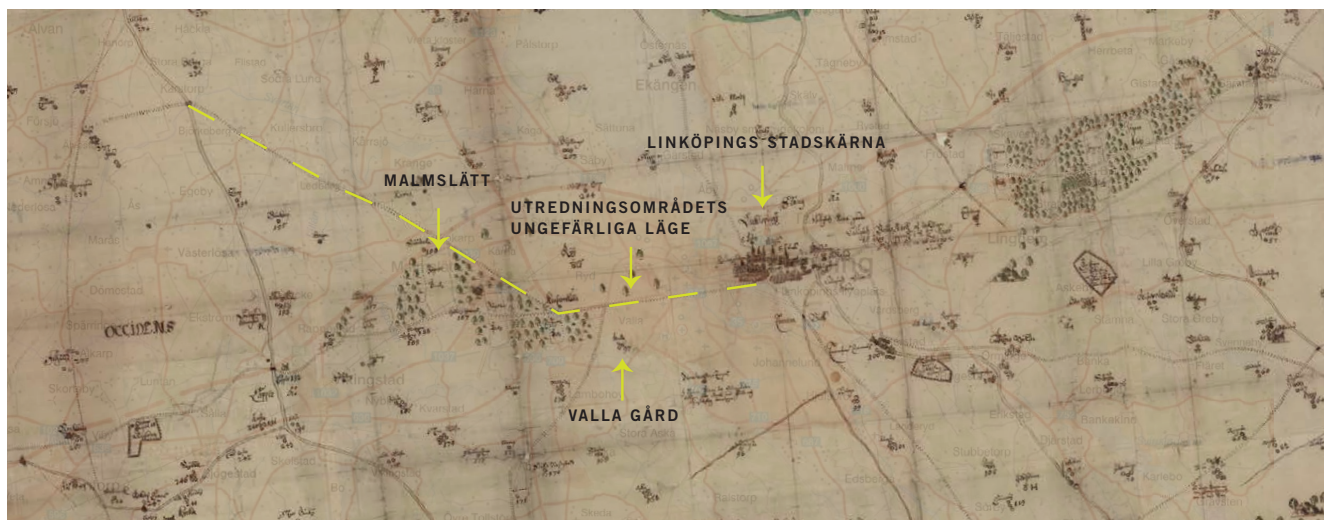
Områdets tidiga historia

Det förhållandevis flacka landskapsavsnittet väster om Linköpings innerstad har historiskt sett upptagits av stora arealer barrskog och åkermark, knuten till ett antal större gårdar. Området låg fram till 1900-talets början, då marken styckades av, utanför stadens ägor och hade en utpräglat agrar karaktär.

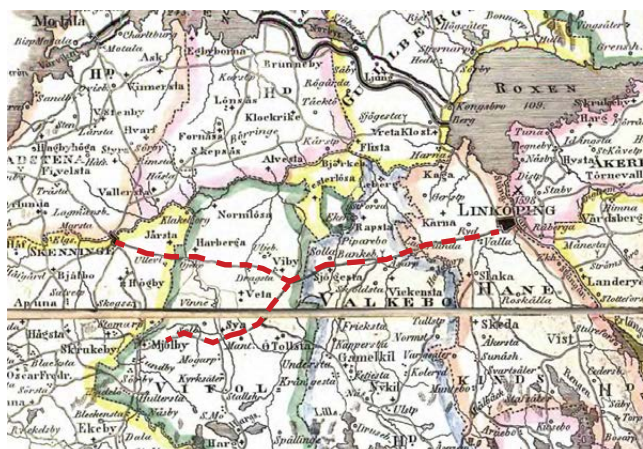
Malmslättsvägen, som är en av de äldsta landsvägarna till och från Linköping, löpte i en förhållandevis rät linje västerut från Storgatan och delade sig i tre riktningar, ungefär i höjd med dagens trafikplats Ryd. Den är uppkallad efter tätorten Malmslätt väster om Linköping som uppges ha varit vägens ursprungliga mål. Sannolikt hade vägen stor betydelse för transport av varor mellan staden och omgivande landsbygd. Den äldsta karta som har hittats inom ramen för denna utredning, med Malmslättsvägen utritad, är upprättad 1655. Sannolikt är vägen ännu äldre. Inom utredningsområdet finns en odaterad men ålderdomlig vägghållningssten i kalksten. Vägen byggdes troligen ut i takt med att nya orter växte fram på Östgötaslätten. En häradskarta från år 1852 redovisar Malmslättsvägens fortsättning åt Skenninge och Mjölby.

Markområdet söder om Malmslättsvägen har sedan medeltiden tillhört Valla gård som även den är utritad på kartan från 1655. Gården var under 1800-talet en av Linköpingstraktens storgårdar. Här levde släkten Westman i tre generationer, från 1820-talet till år 1937, då den siste ägaren, Henric Westman dog. På sin 80-årsdag, fyra år tidigare testamenterade han egendomen till Linköpings stad. Namnet Valla anses ha anor från järnåldern och betecknar en slät, gräsbärande mark vilken skulle vara lämplig som mötes- och samlingsplats.

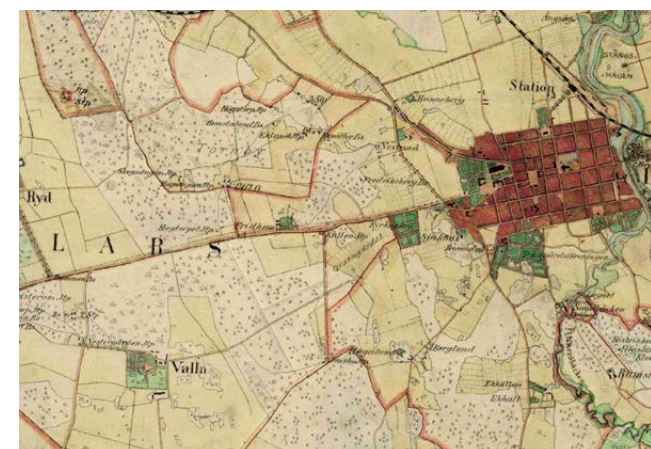
Norr om Malmslättsvägen låg Ryd herrgård, i karta från 1655 benämnd som sätesgård. I anslutning till gårdarna Ryd och Valla låg ett antal torp, de flesta jordtorp. Öster om utredningsområdet fanns en handelsträdgård, Fridhem, med tillhörande bebyggelse. Gården omfattade markområdet mellan dagens Folkets park och Bjälbogatan. Det område som på Häradsekonomiska kartan från 1868-77 benämns som "kullen" utgjordes av en löv- och barrträdsbevuxen höjd med berg delvis i dagen. Området inrymde ett mindre bostadshus och ekonomibygnader för Fridhems handelsträdgård. I början

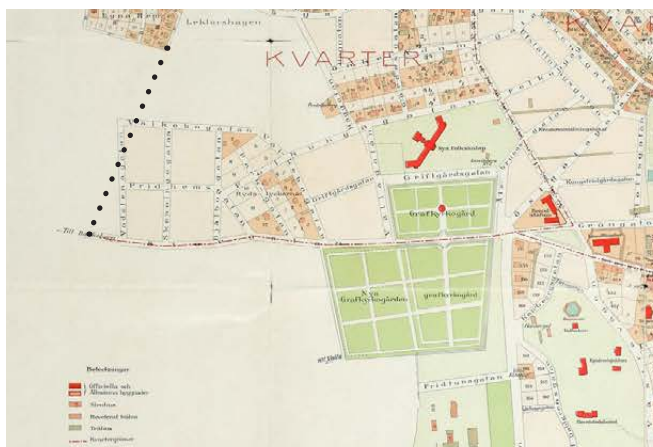
Karta över Linköping med omnejd från år 1655 överlappar karta från 2023. Kartan redovisar Malmslättsvägens dåvarande förbindelse mellan Linköping - Malmslätt med fortsättning nordost i riktning mot Motala. Vid dagens trafikplats Ryd förgrenade sig vägen söderut. Vägsträckningen mellan Malmslätt och Linköping överensstämmer i stora drag med dagens sträckning.

Utsnitt ur Häradskarta, 1852. Källa: Lantmäteriet via Linköpings kommun

Utsnitt ur Häradsekonomiska kartan, 1868-77. Rikets allmänna kartverk. Källa: Lantmäteriet via Linköpings kommun

Utsnitt ur karta över Linköping, 1914. Källa: Linköpings kommun. Prickad linje markerar ny dragning av Bjälbogatan.

av 1800-talet anlades en griftegård längs Malmslättsvägen, strax utanför stadsjordarna. Griftegården expanderade successivt västerut och norrut, på båda sidor Malmslättsvägen.

Utveckling under 1900-talets första decennier

Under 1900-talets första decennium planlades markområdet mellan Fridhems handelsträdgård, Norra griftegården och Lektorsparken. Området benämndes vid tiden för Ryddalslyckorna. Kartutsnittet från år 1914 ovan redovisar områdets utbredning med nyanlagda bostadskvarter och uppförd bebyggelse längs Valkebogatan, Parkgatan och Bjälbogatan. Markområdet väster om Ryddalslyckorna bebyggdes dock aldrig vilket Gustav Lindens generalplan från 1923 antyder. I planen föreslås en exploatering med fristående bostadshus omgivna av väl tilltagna trädgårdar, i enlighet med trädgårdsstadens ideal. Planen genomfördes inte så som det var tänkt utan omarbetades under 1940-talet och anpassades då efter de funktionalistiska stadsplaneideal som hade fått stort genomslag i Linköping.

Ryddalslyckorna har inte studerats närmre inom ramen för denna undersökning men ett fotografi av den första byggnaden som uppfördes här (1901) ger en uppfattning om områdets karaktär omkring sekelskiftet.

Utsnitt ur Gustav Lindens generalplan, 1923. Källa: Linköpings kommun. Prickad linje markerar Bjälbogatans äldre vägsträckning.

I Lindens generalplan gavs Bjälbogatan en ny sträckning, strax väster om den äldre. Gatan utgjordes av en långsträckt rät linje mellan Malmslättsvägen och Gottfridsberg, längs med Lektorshagen. Vägsträckningen fortsätter i planen söder om Malmslättsvägen på dåvarande Valla ägor. Vägplanerna realiserades under 1930-talet och den södra vägsträckningen fick namnet Westmansgatan. Detta skedde i samband med att markområdet söder om Malmslättsvägen styckades till 52 tomter och såldes till Valla egna hemsförening. På en karta över området från 1935 redovisas kopplingen mellan Valla egna hemsområde och Tornby egna hemsområde, se karta ovan, där vägnätet Bjälbogatan och Westmansgatan utgör en länk mellan områdena.

Planen för det nya egna hemsområdet ritades av den då vikarierande stadsarkitekten Erik Lundgren. Många av husen var färdigmonterade och levererades från Fabriks AB egna hem i Vetlanda, Landsbrohus eller Standardhus i Göteborg. Även en rad byggmästare i Linköping ritade och uppförde hus i området. Egna hemsområdet växte upp strategiskt i anslutning till Wahlbecks fabriker som 1910 hade etablerat sig i ett område strax söder om griftegården. Företaget startades som repslageri av Adolf Fredrik Wahlbeck 1876 och blev med åren en stor och viktig arbetsplats i Linköping. I Valla egna hemsområde kunde fabriken arbetare bo och ha nära till arbetsplatsen. Företaget stod för ett grundbidrag till husägarna mot att de

Utsnitt ur karta över Linköping, 1935. Källa: Linköpings kommun.

skulle ställa två uthyrningsrum till förfogande. Till området flyttade även järnvägs- och posttjänstemän, polismän, köpmän och lärare.

Vid korsningen Malmslättsvägen Westmansgatan planlades en "entré" till egna hemsområdet, en platsbildning som sedermera har fått namnet Vallaplan. Här uppförde handlare Ivar Fryksenius år 1931 en speceributik. Butikshuset gavs en

Det första huset i Ryddalslyckorna byggdes år 1901. Huset fick namnet Hamra 2 efter Hammarqvist som byggde huset, senare Parkgatan 3. Källa: Digitaltmuseum.

utformning som liknade många av bostadshusen, det vill säga en två våningar hög byggnad med panelad fasad och brutet, tegelklätt tak. Butiken bestod av speceriavdelning och en särskild mjölkbutik. Fryksenius bodde i byggnadens ovanvåning. I den 1932 färdigställda grannfastigheten, Karlsrogatan 2, öppnade Gustaf och Beda Carlsson samtidigt en kött- och charkuteributik. De båda butikerna riktade sig i första hand till de boende i Valla egnahemsområde.

Sydväst om korsningen, strax väster om Speceributiken, upprättades år 1936 bygglovsritningar för en bensinläggning. Förslaget redovisar en tilltänkt bensinstation med tvätt- och servicehall i en utpräglad funktionalistisk stil. Ändringsritningar från 1937 och 1938 visar mindre förändringar av byggnaden. Bensinstationen kan anas på ett fotografi från tidigt 1950-tal, taget innan Malmslättsvägen breddades. Byggnaden ligger då i anslutning till vägen på ett markavsnitt som efter Malmslättsvägens breddning kom att utgöras av GC-väg. I samband med att vägen breddades revs bensinstationen och ritningar för en ny upprättades. Den senare placerades på nuvarande fastighet Inseglet 2 och ses på fotografier från sent 50-tal. Byggnaden fick ett indrag från tomtgränsen medan bensinpumparna placerades i anslutning till vägen. För mer utförlig historik, se byggnadsblad i kap. 4.

Vykort av Valla specerier på Vallaplan. Byggnaden uppfördes i början av 1930-talet och hade då träfasad. Årtal och källa okänt.

Vykort av Malmslättsvägen, uppskattningsvis 1940-tal. I förgrunden ses egnahemshusen söder om Malmslättsvägen. Källa okänt.

Vykort av Valla egnahem. Vypunkt, årtal och källa okänt.

Valla specerier på Vallaplan, uppskattning 1950-tal. Byggnaden har tillbyggt åt öster och fasaden har putsats. Källa: Digitaltmuseum.

Kortfattad utblick - Linköpings bostadsutveckling under 1900-talets första hälft

År 1907 utsåg stadsfullmäktige en kommitté för att utreda möjligheten att underlätta för arbetarbefolkningen att skaffa egna hem. Det ledde 1909 till ett beslut om upplåtelse av betydande markområden till egnahemskolonier, dels på egen grund, dels på tomträtt och om lån för att främja sådan bebyggelse liksom till föreningar som ville uppföra bostadshus avsedda för i första hand arbetarklassen. Huvuddelen av industriarbetarna bodde dock kvar i de halvproletära förorterna och i innerstadens förslumrade utkanter.

Under krigsåren 1914-1918 avstannade bostadsbyggandet nästan helt i Linköping och återhämtningen efter krigsslutet gick långsamt. Bostadskrisen under 1920-talet ledde till att bostadsbyggandet kom igång igen - främst genom en förtätning av den centrala staden - en utveckling som fortsatte in på 1930-talet. De styrande insåg att en generell plan för stadens utveckling var högst nödvändig, och de utsåg dåvarande stadsarkitekt Gustaf Linden att upprätta en generalplan med framtida utbyggnadsriktningar.

Linden som var inspirerad av Camillo Sittes trädgårdsstäder förespråkade en organisk, terränganpassad och konstnärlig gestaltad stadsmiljö med hus i en eller två våningsplan, gärna i kedjehus eller med stora tomter och många allmänna parker för att skapa luft mellan bostadsområdena. År 1923 överlämnades Lindens förslag över till stadsfullmäktige som antog planen men byggnadsnämnden ansåg att den var att betrakta som en skiss eller en generell plan som skulle kunna justeras i framtida utbyggnadsprojekt.

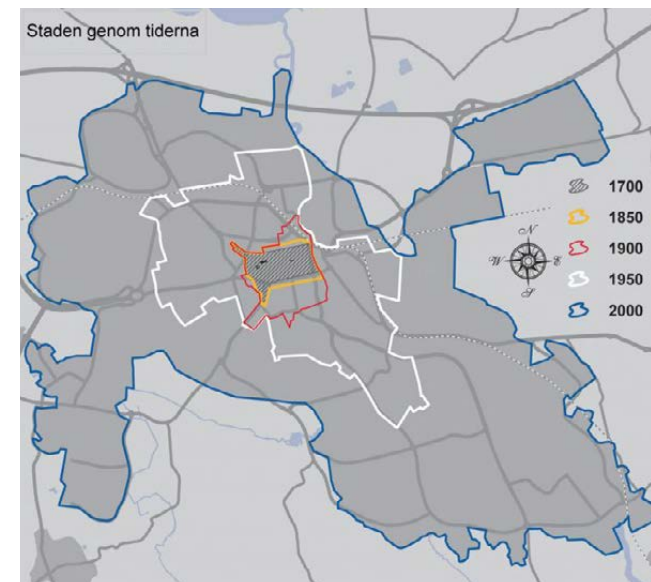
Vid tiden för andra världskriget och det begynnande 40-talet upplevde Linköping en ny bostadskris. Byggbar mark saknades, vatten- och avloppsfrågorna var försummade och i centrum var trafiken kaotisk. Bakgrunden till bostadskrisen var framför allt etablerandet av en framgångsrik industri och den explosiva

befolkningsökning som kom med de nya arbetstillfällena. Målsättningen för stadsplanering och bebyggelse blev hårt inriktad på det akuta behovet av bostäder och mer effektiva trafiklösningar. År 1943-44 utformade Linköpings stad en stomplan, det vill säga ett instrument för reglering av icke planlagda områden. Planen redovisade övergripande frågor så som trafikleder och lämpliga utbyggnadsriktningar.

Efterkrigstiden kom att bli en mycket expansiv och omdanande period i Linköpings stadsbyggnadshistoria då staden påbörjar sin urbana utveckling ifrån ett småstadssamhälle till att bli en tätort. Samtidigt ser vi hur funktionalismen får ett kraftigt genomslag i både stadsplaneringen och bostadsbyggandet. Zontänkandet, som grundade sig i tidig modernistisk teoribildning fick stort genomslag - bostäder, trafik, rekreation och arbete skulle separeras vilket resulterade i att de nya bostadsområdena växte fram i stadens ytterkanter. Industrin och de etablerade militäranläggningarna bestämde i mångt och mycket förutsättningarna för i vilka riktningar staden kunde expandera. Mellan SAAB och flygplatsen i ena riktningen och garnisonsområdet i den andra, växte därigenom den moderna staden fram likt en strut kring stadskärnan.

Samtidigt pågick ett omfattande saneringsarbete i stora delar av den befintliga staden där äldre byggnader revs för att ge plats åt nya. Företeelsen är inte på något sätt unik för Linköping utan den kritiska blicken på den befintliga, äldre staden var den rådande i landet under efterkrigstiden, när man ville forma en modern stad som skulle uppfylla den moderna människans behov och önskemål.

De nya stadsdelarna som växte fram under 1930-50-talen lokaliserades till Vasastaden, Tannefors, Kungsberget och Majelden och komplettering av befintliga villaområden utfördes i Valla, Barhäll, Ramshäll, Ekkällan, Hejdegården och Vimanshäll.

Ovan: Karta över Linköpings expansion 1700-2000. Nedan: Stomplan för Linköping, 1944-45. Källa: Linköpings kommun.

Exploatering under efterkrigstiden

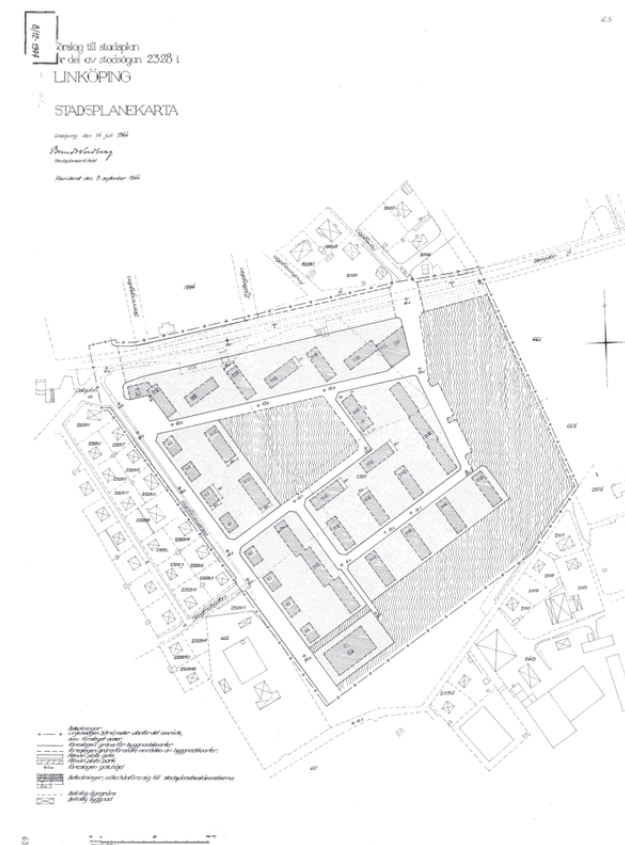
Under mitten av 1940-talet påbörjades en omfattande planläggning för exploatering av områdena norr och söder om Malmslättsvägen, i anslutning till korsningen Bjälbogatan Westmansgatan. De bostadsområden som skulle växa fram på tidigare jordbruks- och skogsmark planerades efter modernistiska stadsplane- och arkitekturideal där ljus, luft och grönska var ledord. Stor hänsyn togs till den befintliga naturmarken vilken förädlades och blev en viktig komponent i bostadsområdena. Byggnaderna uppfördes i huvudsak som fristående solitärer efter stadsplanepincipen hus i park med riklig luft och grönska mellan husen. För att förse lägenheterna med maximalt dagsljus valdes hustypen smalhus som hade lanserats av funktionalister under 1930-talet. Lägenheterna försågs med moderna faciliteter så som badkar, kylskåp, tvättstuga, sopnedkast och balkong.

Malmslättsvägen, som skulle komma att bli en del av Riksväg 1 och anpassas för att klara tre gånger så mycket trafik som år 1936, var en viktig utgångspunkt i exploateringen och utformningen av planerna. I stomplanen hade beslut fattats om att bredda vägen till totalt 30 meter och bygga GC-vägar på var sida. För att undvika trafikolyckor och för att skapa intima bostadsområden i närheten av vägen beslutades även att begränsa antalet korsande vägar och utfarter till bostadsområdena. I stadsplanerna togs hänsyn till dessa ställningstaganden.

Informatorn, Inbyggaren, Ingenjören och Inspektören

År 1944 upprättades en stadsplan för markområdet öster om Westmansgatan som med undantag för ett äldre torp var obebyggt. Planen som upprättades av stadsarkitekt Berndt Nordberg möjliggjorde en enhetlig smalhusbebyggelse med oregelbunden planläggning mellan väl tilltagna grönytor. HSB var byggherre för hela området. Bebyggelsen gavs tidstypiskt avskalade, putsade fasader, tegelklädda sadeltak och utanpåliggande balkonger med plåtklädda fronter. Byggnaderna i kvarteret Informatorn, närmast Malmslättsvägen ritades av arkitekt Staffan Bülow-Hübe och Gunnar Pleijel på HSB:s arkitektkontor.

Inom planområdet skonades det befintliga trädbeståndet så långt som möjligt och en befintlig damm bevarades som

Fotografier: Konsumbutik i kvarteret Informatorn 3. Foto taget i samband med omläggningen av Malmslättsvägen i mitten av 1950-talet. Mitten: Allmän plats med damm vid Syrängatan. I bakgrunden ses smalhus i kvarteret Ingenjören. Foto, 1952 av Sune Sundahl, HSB. Nedan: Vägarbete på Malmslättsvägen vid korsningen Westmansgatan, 1956. Till höger i bild ses den nyligen uppförda bensinstationen i kvarteret Inseglet 2. Källa: Digitaltmuseum. Stadsplan för Informatorn, Inbyggaren, Ingenjören och Inspektören, upprättad av Berndt Nordberg år 1944. Källa: Linköpings kommun.

plaskdamm. Kring dammen anlades en allmän plats med en lekpark. I områdets inre delar uppfördes trevåningshus medan det mot Westmansgatan uppfördes tvåvåningshus för att skapa en brygga till egnahemshusen.

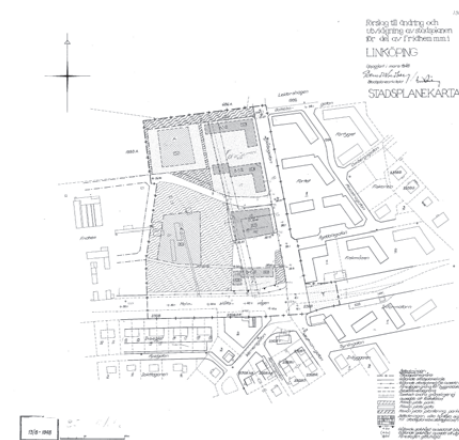
I kvarteret Informatorn 2, vid korsningen Malmslättsvägen Westmansgatan uppfördes en affärsbyggnad som länkades samman med intilliggande bostadshus. Byggnaden fick en tydlig prägel av affärshus med stora skyltfönster och entréer åt gatan. Till skillnad från bostadshusens putsade fasader, utfördes affärshuset i gult tegel. I juni 1946 öppnade här en konsumbutik som bestod av tre separata delar; charkuteri, speci- och mejeri/bröd-avdelning. Den senare låg helt avskild från de andra med ingång från den östra gaveln. Samma år öppnade ett litet affärscentrum längs Videgatan, i bostadsområdets östra del.

Fiskmåsen, Ormvråken m.fl.

Markområdena norr om Malmslättsvägen, öster och väster om Bjälbogatan planlades år 1946 respektive 1948. För området föreslogs i huvudsak trevåningshus som utformades som förhållandevis långa, vinkelböjda längor. I vinklarna skapades rymliga gårdsbildningar där dungar av den befintliga barrskogen bevarades. Befintliga bostadshus i två våningar bevarades och fick ingå i det nya bostadsområdet. Den tillkommande bebyggelsen anslöt till HSB-husen söder om Malmslättsvägen genom en gemensam skala och ett likartat formspråk.

I Bjälbogatans och Parkgatans möten med Malmslättsvägen reserverades mark för bensin- och servicestationer. Denna service var en del i strategin att utveckla Malmslättsvägen till en högklassig Riksväg. I början av 1950-talet uppfördes en BP-mack i korsningen Malmslättsvägen Bjälbogatan. Ritningarna upprättades av arkitekt Nils Rasing. Macken har vid okänd tidpunkt rivits och ersatts av en ny.

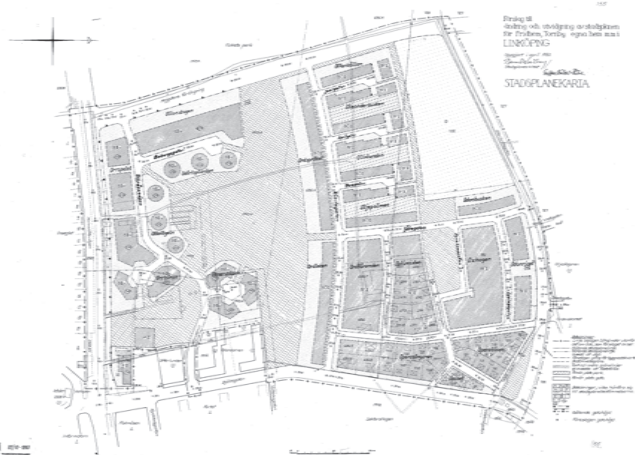
I Ormvråken 2, mitt emot BP-macken planerades en centrumanläggning "för handel samt det kulturella och politiska livet". Läget beskrevs i planhandlingarna som centrum för Valla, Sysslomanshagen och Fridhem och den ökande befolkningens mängd motiverade här en centrumanläggning. Denna uppfördes i början av 1950-talet efter ritningar av Linköpingsarkitekten Lennart Ekenger. Bottenvåningen inhytte bland annat bank, postkontor, konditori och urmakeri. I de

Fotografier: Korsningen Malmslättsvägen Westmansgatan Bjälbogatan med nyigen uppförda bostadsområden. Färglagt foto från 1950-talet. Nedan: BP-mack i Fiskmåsen 7, sannolikt 1950-tal. Källa: Digitaltmuseum. Stadsplaner för områden norr om Malmslättsvägen, längs Bjälbogatan, år 1946 respektive 1948. Upprättade av stadsarkitekt Berndt Nordberg. Källa: Linköpings kommun.

Foto från tidigt 1950-tal med korsningen och Vallaplan ovan höger i bild. Där ses även den äldre bensinstationen med direktanslutning till Malmsslättsvägen, innan Malmsslättsvägen breddades. Källa: Digitalt museum.

Stadsplan för Stjärnhusområdet m.m., upprättad 1950 av stadsarkitekt Berndt Nordberg. Källa: Linköpings kommun.

övre våningarna inreddes bostäder. I anslutning till anläggningen anlades en torgplats. Centrumanläggningens tillkomst kan härledas till idén om grannskapsenheter som fick stort fäste under efterkrigstiden. I grannskapsenheten skulle allt för det dagliga livet finnas inkluderat vilket skulle främja trivsel och samhörighet mellan de boende.

Stjärnhusområdet norr om Malmsslättsvägen

År 1950 upprättades en stadsplan för området mellan Bjälbogatan och Majgatan som vid tiden i huvudsak utgjordes av åkermark. I norr avgränsades planen av Stenbrötsgatan. Planen utformades även den av stadsarkitekt Berndt Nordgren och i enlighet med förut beskrivna områden visades stor hänsyn till den befintliga naturmarken. Ulvåsavägen som löper i tvärgående riktning genom området gavs en böljande form med hänsyn tagen till den kuperade terrängen. Ett stort markområde reserverades för park i planens norra del, i planen benämnd "lekäng" och ett mindre parkområde reserverades i den södra delen, mellan centrumanläggningen och de planerade bostadshusen.

I den södra delen av planområdet uppfördes stjärnhus, det vill säga trearmade lamellhus som dels sammanlänkades i kedjor, dels uppfördes som solitärer. Husformen var vid tiden ny och kom till efter att Linköpings byggnadsnämnd hade gjort en studieresa till stadsdelen Rosta i Örebro där liknande stjärnhus hade uppförts. Byggnaderna ritades även de av Lennart Ekenger.

Malmsslättsvägen på 1940-talet, innan vägen moderniserades och blev en del av Riksväg 1. Källa: Digitaltmuseum.

Modernisering av Malmsslättsvägen

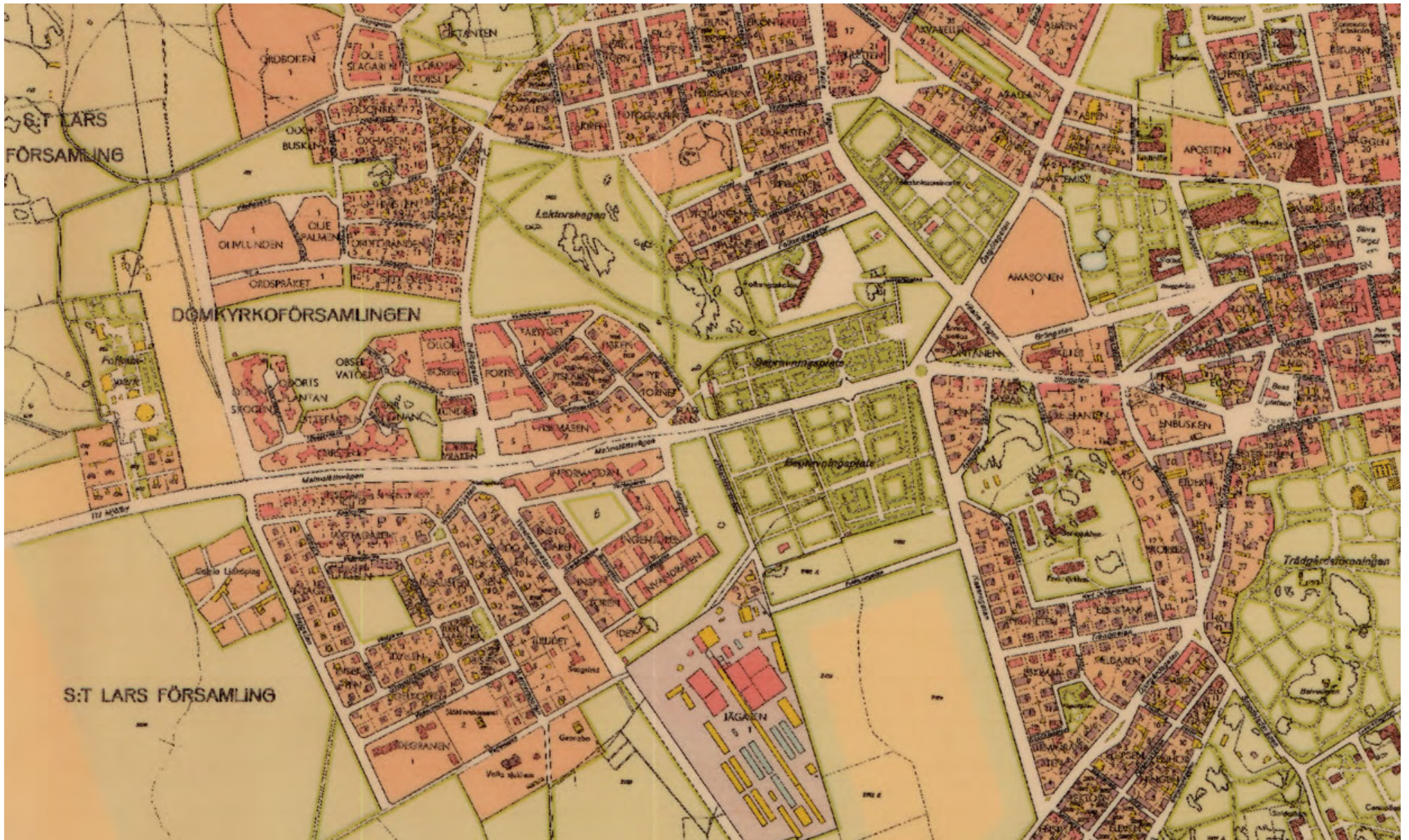
Malmsslättsvägens landsvägskaraktär redovisas på kartor och fotografier från 1900-talets första decennier. Modernisering av vägen påbörjades redan i början av 1930-talet då delar av gatan stensattes men de stora planerna som fastställdes i stomplanen realiserades dock först år 1957.

Alléerna, främst väster om rondellen, vittnar idag om den äldre vägbredden, som utgjordes av den idag allékantade norra, tvåfiliga körbanan. Dessa utgjordes på bilder och flygbilder från 1950- och 1960-tal av uppvuxna, äldre träd, medan flygfoto från 1960-talet visar att det öster om vägen då saknades allé. På flygfoto från efter 1975 ses alléträd nyplanterade. Idag är stora delar av de västra alléerna också föryngrade men det finns flertalet träd äldre än vägbreddningen väster om korsningen. Vägen breddades till 30 meter genom att en motsvarande körbana tillkom söder om den befintliga, och vägen flankerades av breda gång- och cykelbanor. Längs vägens södra sida planterades ingen allé, möjligen av platsbrist, utan endast en smal gräsremsa skiljer bilväg från GC-bana.

Malmsslättsvägen ingick under en period i Riksväg 1. Mellan 1975 och 1979 byggdes avsnittet mellan Vallarondellen och Trafikplats Ryd ut till motorväg, varefter motorvägen böjde av norrut till den nya E4-motorvägen som byggdes samtidigt. Exakta årtal för när vägen ingick i Riksettan har inte kunnat hittas men sannolikt från tiden runt förra sekelmitten fram till etableringen av E4 norr om staden under 1970-talet.

Malmsslättsvägen på 1950-talet efter omdaning 1957. T.v. i bild ses stjärnhusen och t.h. egnaheomsområdet. Källa: Digitaltmuseum.

Utsnitt ur karta över Linköping, 1954. Kartan visar utredningsområdet efter utbyggnaden på 1940- och 50-talen. Källa: Linköpings kommun

3. SMALHUSOMRÅDET SÖDER OM MALMSLÄTTSVÄGEN - SÄRSKILT VÄRDEFULLT BEBYGGELSEOMRÅDE

- *Värdering*
- *Lagrum*
- *Motivering*
- *Att värna*
- *Beskrivning*
- *Särskilt värdefulla byggnader inom bebyggelseområdet*

3. Smalhusområdet söder om Malmslättsvägen - särskilt värdefullt bebyggelseområde

Värdering

Särskilt värdefullt bebyggelseområde

Lagrum

Det utpekade bebyggelseområdet har ett sådant värde att det motsvarar begreppet särskilt värdefullt i PBL och därför tillhör de särskilt värdefulla kulturmiljöer som omfattas av förvanskingsförbudet enligt PBL 8 kap 13 §. För att undvika förvanskning av området ska värdebärande karaktärsdrag och egenskaper värnas och beaktas vid underhåll, förändringar och eventuella tillägg i och i anslutning till bebyggelseområdet.

Motivering

Området utgör det utpekade området 28; *Kvarteren Informatorn, Inbyggaren, Ingenjören och Inspektören i Kulturhistoriskt underlag till Översiktsplan för staden Linköping*, antagen 2009.

Smalhusområdet söder om Malmslättsvägen med fastigheter Informatorn, Inbyggaren, Ingenjören och Inspektören utgör ett mycket representativt exempel på ett bostadsområde från 1940-talet. Området belyser på ett tydligt sätt det svenska folkhemsbygget där modernitet, ljus, luft och grönska var ledord i planeringen. Den under 1930-talet introducerade hustypen smalhus som ansågs optimal för att tillgodose dessa aspekter har tillämpats i en regelbunden men varierad plan, mycket väl anpassad efter de naturliga förutsättningarna och till det anslutande egnahemsområdet i väster. Den ursprungliga konsumbutiken i områdets nordvästra del samt närliken vid Videgatan belyser en tidstypisk funktion för grannskapsstaden. En annan mycket tidstypisk företeelse är det väl tilltagna parkområdet med bevarade äldre träd i områdets kärna vilket speglar en planeringsideologisk strävan efter gemensamma gröna ytor för lek och rekreation i nära anslutning till bostäderna.

Bebyggelsen är stringent, tidstypisk och har estetiskt kvalitativa exteriörer. Såväl planstruktur som bebyggelse är synnerligen välbevarat och har hög relevans som kunskapsförmedlare om 1940-talets stadsbyggnad och hur den tog sig uttryck i Linköping.

SÄRSKILT VÄRDEFULLT BEBYGGELSEOMRÅDE
Smalhusområdet är identifierat som ett särskilt värdefullt bebyggelseområde som omfattas av PBL 8 kap 13 §: bebyggelseområden som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte får förvanskas. **Observera att övriga bostadsenklaer inom och i anslutning till utredningsområdet inte har värderats enligt denna metod men kan utgöra särskilt värdefulla bebyggelseområden.**

SÄRSKILT VÄRDEFULL BYGGNAD
Byggnad som är identifierad som särskilt värdefull omfattas av PBL 8 kap 13 §: byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt och inte får förvanskas. Byggnaderna bör skyddas genom skydds- och varsamhetsbestämmelser samt rivningsförbud i detaljplan. **Observera att bebyggelse inom utredningsområdet, med undantag för Informatorn 3 och Inseglet 2 inte har värderats på byggnadsnivå men kan utgöra särskilt värdefull bebyggelse.**

BYGGNAD AV KULTURHISTORISKT VÄRDE
Matvarubutik som är av stor betydelse för området som helhet. Byggnaden har genomgått en ovarsam ombyggnad som har försvagat dess karaktär kraftigt vilket innebär att den inte bedöms uppfylla kriterierna för särskilt värdefull byggnad. Vid åtgärder ska PBL 8 kap. 17 § beaktas vilket innebär att ändringar ska utföras varsamt så att karaktärsdrag beaktas och kulturvärden tas tillvara.

RAPPORTENS UTREDNINGSMRÅDE

Att värna

- Områdets välbevarade planstruktur med lamellhus i en regelbunden men varierad plan, sammanhållet som en egen enklav mellan Malmslättsvägen, Westmansgatan, Plommongatan och Johanneborgsparken
- Lamellhusen i Informatorn som har en särställning i området genom dess lekfullt snedställda placering och sammanhållna front mot Malmslättsvägen
- Områdets homogent låga skala samt nedtrappningen med bebyggelse i två våningar mot egnahemsområdet i väster
- Konsumbutikens funktion, läge samt avvikande skala och gestaltning
- Bebyggelsens samspel med de väl tilltagna grönytorna mellan husen
- Syrénparkens utbredning, topografi, växtlighet och stigar
- Områdets småskaliga lokalgator
- Byggnadsnära markplanering med småplanteringar, mark- och kantsten samt gångstråk
- Bebyggelsens sammanhållna formspråk och materialpalett med putsade fasader, tegelklädda tak, fönster och portar (huvudsakligen) av trä och balkonger av plåt
- Tidstypiska och omsorgsfullt utformade byggnadsdelar och detaljer så som burspråk, tegelportaler och smidesräcken till franska balkonger
- Bebyggelsens varierade, milda färgskala i rosa, gult, grått och brunt

Beskrivning

Söder om Malmslättsvägen och öster om Westmansgatan finns det smalhusområde som uppfördes vid 1940-talets mitt av HSB, med smalhus i en regelbunden men varierad plan, med mycket luft och grönska mellan byggnaderna och den stora Syrénparken centralt i området. Som en anpassning till egnahemsområdet väster om Westmansgatan byggdes flerbostadshusen närmast vägen i två våningar, istället för tre, vilket är områdets generella hushöjd. Nedtrappningen i våningsantal ger tillsammans med den naturliga topografin med Syrénparken som höjdpunkt och en lätt sluttning åt Westmansgatan i väster, en mycket respektfull och sömlös övergång mellan områdena. Området är synnerligen välbevarat, både till planstruktur, grönstruktur och de enskilda byggnadernas karaktär och material. Färgskalan är varierad i en skala från rosa till gult, grått och brunt, och byggnadsdetaljer som fönster, balkonger och portar är i huvudsak ursprungliga. Delar av områdets portar är utbytta till mindre välanpassade aluminiumportar.

Berndt Nordbergs plan för området från 1944 har en stark social prägel i samspelet mellan bebyggelse och redan då befintlig grönska och det stora centrala parkrummet. Livsmedelsbutiken i kvarteret Informatorn 3 slog upp portarna 1946 och är del av tidens stadsplaneidéer där grannskapsområden, stadsnära men delvis självständiga bostadsområden, där social samvaro främjades och man i sin närhet kunde få tag på det mest nödvändiga. En mindre butik öppnades också samma år på Videgatan i områdets östra del. Här finns idag restaurang, bageri, tobakshandel och en servicebutik för cyklar. Bostadsområdet omgärdades i stadsplanen i söder och öster av allmän plats/park och i dess södra del, intill Westmansgatan, avsattes mark för en mindre idrottsplats.

Området har kompletterats med ny bostadsbebyggelse och äldreboende i söder mot Plommongatan, sannolikt uppförd under 1980- eller 90-talen. Bebyggelsen utmärker sig som sentida men skalan och formspråket har anpassats väl efter 1940-talsbebyggelsen.

GENERELLA KRAV SOM OMFATTAR ALL BEBYGGELSE

PBL 2 kap 6 §: ny bebyggelse ska utformas och placeras med hänsyn till stads- och landskapsbild, natur- och kulturvärden på platsen och en god helhetsverkan.

PBL 8 kap 17 §: ändring av en byggnad ska utföras var- samt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och kulturvärden.

PBL 8 kap 14 §: underhåll av en byggnad ska ske med hänsyn till såväl byggnadens som områdets kulturvärden. Särskilt värdefulla byggnader ska också underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

Särskilt värdefulla byggnader inom bebyggelseområdet

Endast livsmedelsbutiken i fastigheten Informatorn 3 har utretts på byggnadsnivå inom ramen för denna utredning. Byggnaden har genomgått en ovarsam ombyggnad som har försvagat dess karaktär kraftigt vilket innebär att den inte bedöms uppfylla kriterierna för särskilt värdefull byggnad. Med stor sannolikhet finns byggnader inom området som är att betrakta som särskilt värdefulla. Vilka byggnader som berörs behöver fastställas genom vidare utredningar.

Flerbostadshus i två våningar närmast egnahemsområdet i väster, framför trevåningsbyggnad i områdets inre del. En lätt sluttning mot Westmansgatan förstärker höjdskillnaderna.

Smalhus i kvarteret Informatorn.

Tvåvåningshusen mot Westmansgatan, där variationer i fråga om balkongplacering, fasadmaterial och detaljer som burspråk och räcken ger byggnaderna en individuell prägel samtidigt som de genom en sammanhållen skala och grundgeometri utgör en sammanhållen bebyggelsefront.

Inom området som helhet finns en variation av fasadmaterial, kulörer och detaljer. Byggnad till vänster en av områdets bredare volymer, "tjockhus", med fasad i cementfiberskivor och tegel. Till höger Syrénparken med solitära, äldre träd.

4. UTREDNING AV ENSKILDA BYGGNADER

- *Värdering*
- *Lagrum*
- *Motivering*
- *Att värna*
- *Beskrivning*

INFORMATORN 3

Värdering

Byggnad av kulturhistoriskt värde

Lagrum

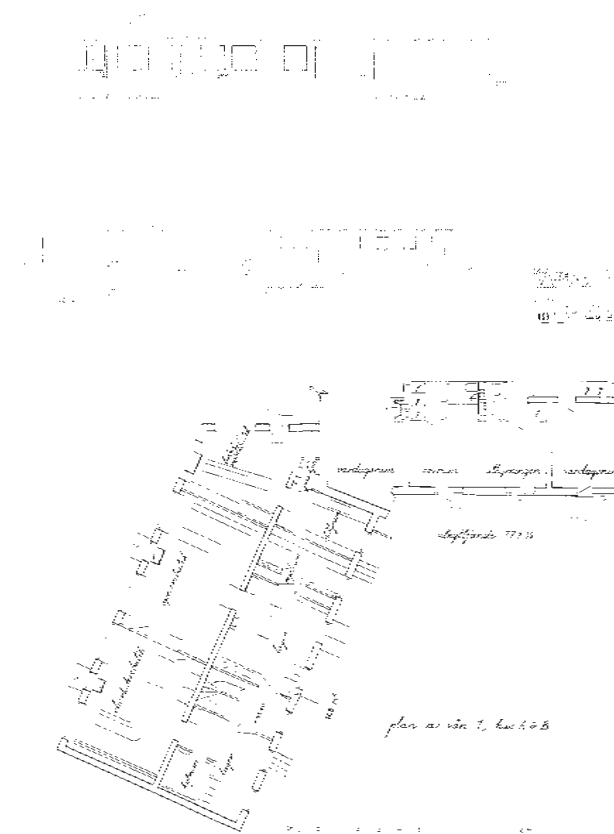
Byggnaden omfattas av det generella varsamhetskravet 8 kap. § 17 vilket innebär att ändringar ska utföras varsamt och med hänsyn till karaktärsdrag och kulturvärden.

Motivering

Matvarubutinen som sedan 1946 har brukats av Konsum/Coop har ett kulturhistoriskt värde som en viktig komponent i smalhusområdet söder om Malmslättsvägen. Byggnaden ingår även i ensemblen av handelsanknutna funktioner i vägningsningen. Byggnaden återspeglar en för tiden vanlig stadsbyggnadsprincip; att utforma mindre stadsdelscentrum i de områden som under efterkrigstiden växte fram i perifera delar av staden. Dess enkla och rationella formspråk ansluter till den omgivande bostadsbebyggelsen och speglar sin samtids vardagsarkitektur. Vidare har den ett arkitektoniskt släktskap med centrumanläggningen i Ormvråken 2. Ombyggnaden som utfördes på 1990-talet har påverkat läsbarheten av den ursprungliga karaktären negativt, främst genom den ovarsamma påbyggnaden mot Malmslättsvägen. Däremot är byggnadens kulturhistoriska sammanhang fortfarande läsbart genom dess bevarade funktion, läge och utformning som i delar anspelar på den ursprungliga.

Att värna

- Byggnadens låga skala
- Kopplingen till intilliggande bostadshus
- Ursprunglig byggnadsvolym samt ursprungliga fasader, tak och skorstenar i gult respektive rött tegel
- Ursprungliga gestaltningsprinciper i tillbyggnaden mot norr; gula tegelfasader, rött tegeltak och entré mot Malmslättsvägen

Beskrivning

Konsumbutiken i kvarteret Informatorn 3 uppfördes 1945-46 i samband med att planen för Informatorn, Inbyggaren, Ingenjören och Inspektören realiserades. Ritningarna upprättades av Växjö's stadsarkitekt Staffan Bülow-Hübe och Stockholmsarkitekten Gunnar Pleijel. Butiken, som likt övrig bebyggelse i smalhusområdet uppfördes av HSB, sammanbyggdes med det närmaste av kvarterets flerbostadshus. Enligt reklamannonser var den toppmodern och inredd med tre separata delar; charkuteributik, speceriavdelning, mjölk och bröдавdelning. Den senare nåddes från en separat ingång på den västra gaveln.

Byggnaden ligger strategiskt placerad vid vägkorsningen och utgör en "entré" till smalhusområdet. Den ingår även i ensemblen av handelsanknutna funktioner i vägkorsningen. Dess funktion avtecknar sig i den låga skalan, läget invid vägen samt genom entrépartiet, lastkajen och skyltningen. Den låga enplansbyggnaden är uppförd i gult tegel under valmade sadeltak och har butiksentré mot Malmslättsvägen.

I början av 1990-talet tillbyggdes butiken kraftigt och den tidigare huvudfasaden som hade entréer och stora skyltfönster mot Malmslättsvägen byggdes för helt och hållet. Huset påbyggdes även åt söder där ett nytt kallförråd och en lastkaj tillskapades. Den norra delen anpassades i viss mån efter den ursprungliga byggnaden genom fasadmaterialet medan tillbyggnaden åt söder fick en avvikande gestaltning med fasader i träpanel och plåtklädda tak. Den ursprungliga fasaden bevarades i anslutning till flerbostadshuset i öst samt fasaden åt Westmansgatan. Även det valmade tegeltaket med tegelskorstenar är bevarat.

Ombyggnaden på 1990-talet medförde att byggnaden fick en mer sluten karaktär och den ursprungliga volymen som tidigare relaterade till smalhusens skala och formspråk, är svårare att avläsa. 1940-talskaraktären har även försvagats genom att byggnadsdelar så som entrépartier och skyltfönster har byggts för och ersatts med nya i avvikande utformning.

Inne i butikslokalen finns två olika golv, äldre cementmosaikklinker samt grå klinker från utbyggnaden på 1990-talet, vilket på visar den ursprungliga lokalens utbredning. Byggnaden har en källarvåning med personal- och teknikutrymmen där mycket av den enkla fasta inredningen är ursprunglig.

INSEGLET 2

Värdering

Byggnad av visst värde

Lagrum

Byggnaden omfattas av det generella varsamhetskravet 8 kap. § 17 vilket innebär att ändringar ska utföras varsamt och med hänsyn till karaktärsdrag och kulturvärden.

Motivering

Den före detta bensinstationen är så pass förändrad att vare sig den ursprungliga funktionen eller den ursprungliga arkitekturen tydligt kan avläsas. Det innebär att det kulturhistoriska sammanhanget till stor del har gått förlorat och byggnaden har idag ett svagt förhållande till sin närmiljö. Befintlig arkitektonisk utformning med sekundära tillägg är inte heller av sådan art att byggnaden bedöms ha kulturvärden.

Att värna

-

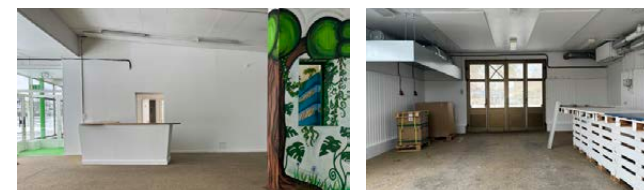
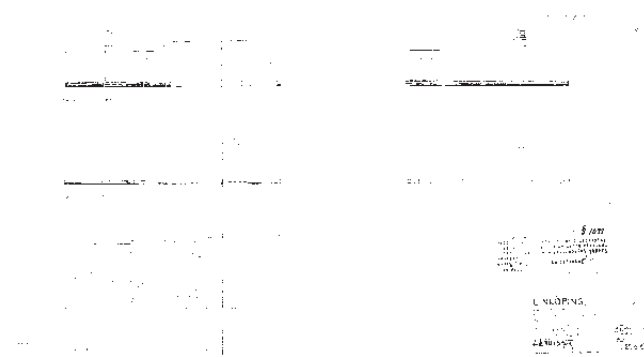
Beskrivning

Byggnaden uppfördes som bensinstation år 1955-56 på uppdrag av AB Svenska Schell. Signaturen på nybyggnadsritningen har inte gått att tyda. Bensinstationen ersatte en äldre mack som låg placerad närmare vägen med egen förplats direkt mot vägbanan. I samband med vägens breddning på 1950-talet ändrades mackens läge och den blev då mer en del av kvartersstrukturen än tidigare. Macken var under 1950-talet en i raden av mackar längs Malmslättsvägen. Den ursprungliga funktionen och den omsorgsfulla arkitekturen som byggnaden ursprungligen hade kan ses i ljuset av bilismens guldålder under 1950-60-talen och Malmslättsvägens dåvarande funktion som Riksväg.

Byggnaden är en låg, långsträckt souterrängbyggnad med entré, stora skyltfönster och en större parkeringsplats mot norr. Tomten sluttar mot Wernersgatan i söder och den låga

betongsockeln mot norr höjs betydligt mot söder. Byggnaden ligger fritt på tomten, omgiven av gräsytor och ett enkelt trästaket närmast gatans trottoar. Vid nybyggnad utgjordes bensinstationen av två volymer, förskjutna i förhållande till varandra. Den östra volymen innehöll försäljningsrum och den östra smörjhall och tvätthall. Fasaderna mot Malmslättsvägen var uppglasade medan övriga fasader var delvis glasade och delvis utformade med högt sittande smala fönsterband. Fasaderna hade, av bilder att döma mosaikfasader och ett svagt lutande pulpettak.

År 1984 tillbyggdes bensinstationen med en monteringshall i väst. Tillbyggnaden rätade ut fasadförskjutningen åt norr vilken tidigare hade avtecknat rummets skilda funktioner. Fasaderna kläddes i plåt och fönster- och dörrpartier samt tak byttes ut. Därefter har byggnaden tillbyggts ytterligare med en mindre volym mot sydväst. Även interiört är byggnaden förändrad, dock bedöms planlösningen till stor del vara äldre. Här finns också enklare fast inredning som bedöms vara ursprunglig, dock mer i form av spår än av sammanhållna interiörer. Sammantaget bedöms ändringarna ha försvagat den ursprungliga karaktären till den grad att vare sig byggnadens funktion eller ursprungliga arkitektur kan avläsas idag.

5. METOD

- *Den kulturhistoriska värderingens moment*
- *Kulturvärde och särskilt värdefull*
- *Värdering*
- *Känslighet och tålighet*

5. Metod

En analys av en kulturmiljö handlar i stort om att analysera en miljöns egenskaper och historiska aspekter för att urskilja värdebärande historier, bedöma deras läsbarhet i den befintliga miljön och relevans idag samt identifiera och beskriva värdebärande objekt, karaktärsdrag och uttryck. Med stöd i Riksantikvarieämbetets *Plattform för värdering och urval* (2015) görs utredningens värderings- och urvalsprocess i fyra steg.

- 1. beskrivande moment** - historisk kontext/uttryck/kulturhistoriskt sammanhang identifieras, avgränsas och beskrivs,
- 2. analyserande moment** - uttrycken analyseras avseende hur och i vilken grad de speglar det kulturhistoriska sammanhanget,
- 3. planerande moment** - prioritering och urval med utgångspunkt i hotbild och förutsättning samt
- 4. beslutande moment** - utredningens proaktiva slutsatser, här i form av känslighets- och tålighetsanalys samt riktlinjer för förvaltning och utveckling

Det analyserande momentet beskrivs vidare senare i detta kapitel. Centrala begrepp i Riksantikvarieämbetets plattform presenteras i ruta på denna sida.

Vidare har arbetet inspirerats av den arbetsmodell för kulturhistorisk värdering som kallas DIVE och som presenteras i *Kulturmiljöanalys: en vägledning för användning av DIVE* (Riksantikvarieämbetet 2009). DIVE är en metod för att hantera den kulturhistoriska värderingen i ett aktivt och planeringsinriktat sammanhang, med syftet att omvandla kulturhistorisk information från passiv till aktiv kunskap, exempelvis genom riktlinjer för förändring, bevarande och förvaltning.

Under avsnittet Utredningens disposition tidigare i detta kapitel beskrivs i korthet utredningens samtliga delar. Dessa delar följer och bygger på varandra, genom att de bärande berättelser av kulturhistoriskt värde och relevans som är utredningens centrala slutsatser har sin grund i den historiska analysen och den platsanalys som utförts i fält. Känslighets- och tålighetsanalysen och rekommendationer för hantering av området bygger i sin tur på den kulturhistoriska värderingen.

Kulturvärde och särskilt värdefull

I denna utredning har värderingen främst utgått från Plattform för värdering och urval och Boverkets riktlinjer för värdering av bebyggelse. Plattformens analyserande moment och Boverkets kriterier för särskilt värdefulla byggnader, har utgjort grunden i analysen, tillsammans med Plan- och bygglagens (PBL) bestämmelser om särskilt värdefull bebyggelse, varsamhet och hänsyn.

Definitioner och begrepp är föremål för diskussion och tolkningar och av vikt är att klargöra hur begreppen i ett visst sammanhang har använts. I denna utredning används ordet *kulturvärde* i enlighet med definitionerna i PBL och BBR. Tyngdpunkten ligger på *de kulturhistoriska värdena* men samtliga aspekter av Boverkets definition av termen *kulturvärde* hanteras.

I plattformen betonas vikten av att skilja på *värden* och *egenskaper*, där värden är något som tillskrivs en företeelse, medan egenskaper är det som företeelsen består av, och som var för sig eller tillsammans kan bidra till värden. Kulturhistoriska aspekter av värderingen beskrivs i plattformen som beaktande av *företeelser och deras egenskaper som återspeglade uttryck för olika utvecklings- och händelseförlopp, tidsperioder, platser, verksamheter och synsätt*. Estetiska aspekter beskrivs som beaktande av *företeelser och deras egenskaper utifrån form och funktion, men inte primärt med avseende på hur de återspeglar kulturhistoriska sammanhang*. I plattformen anges aspekterna kulturhistoriska, estetiska, sociala, ekonomiska och ekologiska som grunder för olika värderingar av företeelser och under begreppet *kulturvärde* samlar man kulturhistoriska, estetiska och sociala aspekter.

I både PBL och Miljöbalken (MB) används begreppet *kulturvärde* i flera paragrafer, bland annat i PBL 2 kap 6 §, och MB 3 kap 6 §. I PBL:s terminologi återkommer begreppsgruppen historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden i flera paragrafer i 8 kap. I denna utredning används begreppet *kulturvärde* i lagtexternas mening, som ett samlingsbegrepp för kulturhistoriska, miljömässiga och estetiska värden.

I Boverkets byggregler (BBR, 2011:6) avsnitt 1:6 anges att *när kulturvärden används i dessa föreskrifter och allmänna*

Centrala begrepp i Plattform för värdering och urval

Kulturarv

alla materiella och immateriella uttryck för mänsklig påverkan (såsom spår, lämningar, föremål, konstruktioner, miljöer, system, strukturer, verksamheter, traditioner, namnskick och kunskaper).

Kulturmiljö

hela den av människor påverkade miljön, det vill säga som i varierande grad präglats av olika mänskliga verksamheter och aktiviteter. [...] Kulturmiljön omfattar inte bara landskapets fysiska innehåll utan även immateriella företeelser som ortnamn eller sägner som är knutna till en plats eller ett område. Kulturmiljön är en del av kulturarvet.

Kulturhistoriskt sammanhang

ett visst identifierat och avgränsat historiskt utvecklingsförlopp med ingående verksamheter eller aktiviteter som på olika sätt haft en präglade inverkan på en viss företeelse. En företeelses kulturhistoriska sammanhang och uttrycken för detta bildar utgångspunkter för bedömning av dess kulturhistoriska värden. Flera olika kulturhistoriska sammanhang kan tillskrivas en och samma företeelse.

Kulturvärde

Samlingsbenämning för sådana värden som tillskrivs företeelser, med utgångspunkt i kulturhistoriska, sociala och estetiska aspekter.

råd menas byggnadens byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga, konstnärliga och arkitektoniska värden, vilket kan sammanfattas med kulturhistoriska och estetiska/miljömässiga värden.

Utredningen tar också avstamp i Boverkets riktlinjer för värdering av bebyggelse:

För att en byggnad ska betraktas som särskilt värdefull krävs det att byggnadens värde är så stort att dess bevarande kan sägas utgöra ett verkligt allmänt intresse. Detta gäller inte bara enskilda byggnader av monumental karaktär eller stort historiskt värde, utan också byggnader och bebyggelsemiljöer

som representerar olika tidsepoker eller något karaktäristiskt från skilda sociala miljöer. Bestämmelsen gäller också enskilda byggnader som i sig kanske inte är så värdefulla men som blir det genom samhörigheten i en grupp, ett kvarter, en fasadräcka eller liknande.

Utredningen beaktar värderingskriterier för särskilt värdefulla byggnader och bebyggelseområden som Boverket presenterar på PBL kunskapsbanken. Samtliga avser både byggnader och bebyggelsemiljöer. Exempel på kriterierna är följande:

- *Byggnader som representerar en tidigare vanlig byggnadskategori eller konstruktion som nu har blivit sällsynt.*
- *Byggnader som belyser tidigare bostadsförhållanden, sociala och ekonomiska villkor, arbetsförhållanden och olika gruppers livsvillkor.*
- *Byggnader som belyser tidigare stadsbyggnadsideal och arkitektoniska ideal samt värderingar och tankemönster.*
- *Byggnader som har representerat för lokalsamhället viktiga funktioner eller verksamheter, exempelvis skola, järnvägsstation eller butik.*

Den kulturhistoriska värderingens analyserande moment

Plattform för värdering och urval anger tre bedömningskriterier för hur och i vilken grad miljöns eller företeelsens uttryck speglar det kulturhistoriska sammanhang som identifierats i utredningens beskrivande moment.

Möjlighet till kunskap och förståelse - det kulturhistoriska informationsinnehållet och dess läsbarhet.

Kulturhistorisk helhet - vad som finns kvar, dvs. graden av "fullständighet". Hur mycket har bevarats från en avgränsad kortare tidsperiod (tidskontext) eller från olika skeden i ett längre utvecklingsförlopp (processkontext).

Kulturhistorisk relevans - företeelsens roll som kännetecknande eller på annat sätt särskilt betydelsefull för sin tid och kontext.

I Boverkets vägledning lägger man också till kriterierna **Sällsynthet** och **Uppförd innan 1920**.

En byggnad eller bebyggelsemiljö kan även vara särskilt värdefull om den tydliggör samhällsutvecklingen. Här exemplifieras bland annat med byggnader som illustrerar massbilismens genombrott, folkrörelsernas framväxt, som har tjänat som förebilder i sin samtid, eller präglas av en stark arkitektonisk idé. Vid sidan av dessa listor Boverket flertalet aspekter av en byggnad eller bebyggelsemiljö som kan göra att den kan anses vara särskilt värdefull.

Bebyggelse uppförd innan 1920-talets bebyggelseexpansion utgör en mycket begränsad del av det totala byggnadsbeståndet. Därför bedömer Boverket att dessa med hög sannolikhet uppfyller kriterier för att betraktas som särskilt värdefulla byggnader och bör betraktas så om man inte kan motivera motsatsen. Inom utredningsområdet finns ingen bebyggelse uppförd innan 1920.

Värdering

Den kulturhistoriska värderingen är en analys av områdets karaktärsdrag och deras förmåga att förmedla kunskap om historien, deras tydlighet och relevans. I utredningen identifieras och beskrivs områdets kulturhistoriskt bärande berättelser. Därefter analyseras hur väl karaktärsdragen återspeglar den bärande berättelsen och slutligen bedöms hur relevanta de är i sammanhanget, det vill säga i vilken grad företeelserna är kännetecknande och om de har varit särskilt betydelsefulla ur ett nationellt, regionalt eller lokalt perspektiv.

Vår kulturmiljö består av komponenter som bebyggelse, landskap och topografi, fornlämningar, grönstrukturer, anläggningar och infrastruktur som i sitt sammanhang berättar om samhällets utveckling, olika tiders bruk och idéer, och ger ett tidsdjup som förankrar nuet i dess historia. Inom utredningsområdet finns flera av dessa komponenter, både av högre och av lägre värde för berättelsen. Utredningen har därför i uppdrag att göra ett urval och identifiera det särskilt värdefulla, det som utgör sådana kulturmiljöer som samtidigt har att förvalta och utveckla för att de ska kunna upplevas och förstås av framtida generationer.

Känslighet och tålighet

I utredningen görs en analys av utredningsområdets tålighet respektive känslighet för förändringar, vilket innebär en bedömning av riskerna för att kulturhistoriska värden förstörs eller minskar vid förändring och tillägg. Analysen visar i vilken omfattning miljön bedöms tåla olika typer av förändringar, och innebär en gradering där områden som i princip inte tål förändringar, områden som kan tåla anpassade förändringar och områden tåligare för förändringar identifieras och avgränsas.

Vår byggda miljö utgör ett nätverk av bebyggelse, infrastruktur, landskapet med dess förutsättningar och den gröna strukturen. Miljöns komponenter påverkar varandra och sammanfattat så kan en förändring påverka ett större kringområde ju mer omfattande förändringen är. En tålig miljö innebär därför inte utan förbehåll att miljön klarar alla typer av förändringar utan att värden går förlorade eller minskar i det tåliga området eller i närliggande områden. En större nybyggnad i ett tåligt område kan innebära att kulturhistoriska värden i ett närliggande område minskar eller förlorar delar av sin läsbarhet eller tydlighet. Känslighets- och tålighetsanalysen innehåller därför också en beskrivning av vad de olika kategorierna innebär specifikt inom utredningsområdet.

Känslighets- och tålighetsanalysen grundar sig på den kulturhistoriska värderingen och är ett komplement till utredningens övriga analyserande avsnitt. Den utgör ett instrument specifikt avsett att klargöra möjligheter och begränsningar avseende förändringar, värdefullt som underlag vid planering av framtida åtgärder.

6. LAGRUM OCH TIDIGARE STÄLLNINGSTAGANDEN

- *Central lagstiftning*
- *Nationella mål och riktlinjer*
- *Kommunala ställningstaganden*

6.1 Central lagstiftning

Den bebyggda miljön utgör också vår livsmiljö. Den har vuxit fram under skilda epoker och under mer eller mindre reglerade former. De lagar, mål och riktlinjer som reglerar hanteringen av den befintliga bebyggda miljön, i förhållande till bevarande och förändring, befinner sig på olika nivåer i det politiska systemet. Under detta och följande kapitel redogörs för de mest relevanta politiska styrmedlen i relation till utredningen av området kring korsningen vid Vallaplan. Rapporten avslutas med en redogörelse för hanteringen av området i främst kommunens översiktsplan.

Plan- och bygglagen

Plan- och bygglagen (2010:900), fortsatt kallad PBL, är det centrala regelverket för planläggning och byggande, och tar hänsyn till både allmänna och enskilda intressen, vilka hantaras i lagens andra kapitel. I kap 2 anges att planläggning ska med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimatspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden bland annat främja en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder, en socialt god och tillgänglig livsmiljö och en långsiktigt god hushållning med resurser (PBL 2 kap 3 §). Lagens portalparagraf 1 kap 1 § lyder:

I denna lag finns bestämmelser om planläggning av mark och vatten och om byggande. Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.

För alla byggnader och bebyggelseområden gäller generella krav i PBL som reglerar varsamhet vid ändring och ombyggnad, underhåll samt tillägg i befintliga bebyggelsemiljöer. Följande paragrafer är särskilt relevanta för denna utredning:

2 kap 6 §: *Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras*

på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan [...]

Vid planläggning och i andra ärenden samt vid åtgärder avseende byggnader som inte ingår i ett ärende enligt denna lag ska bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas. Lag (2014:477).

PBL 8 kap 14 §: *Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.*

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

PBL 8 kap § 17: *Ändring av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.*

Bebyggelse som bedömts vara särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt omfattas därutöver av

PBL 8 kap 13 §: *En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.*

Första stycket ska tillämpas också på

- 1. anläggningar som är bygglovspliktiga enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 16 kap. 7 §,*
- 2. tomter i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser,*
- 3. allmänna platser, och*
- 4. bebyggelseområden.*

Miljöbalken

Miljöbalken (1998:808) anger utgångspunkterna för det allmännas ansvar för kultur- och naturmiljöer. Balkens tredje kapitel anges hur hushållningen med mark- och vattenområden ska ta hänsyn till natur- och kulturvärden:

3 kap 6 §: *Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. Behovet av grönområden i tätorter och i närheten av tätorter skall särskilt beaktas.*

Områden som är av riksintresse för naturvärden, kulturmiljövärden eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket.

Biotopskydd - alléer

Miljöbalken anger också ramverket för skydd av biotoper i 7 kap 11 §. Dels finns skydd av utpekade biotopskyddsområden, dels skydd av alla biotoper av en viss typ. Här ingår sju biotop typer som är skyddade i hela landet, varav alléer är en. Miljöbalken anger under 7 kap 11 § att *Inom ett biotopskyddsområde får man inte bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön.*

I Förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. preciseras de olika skyddade biotop typerna under § 5 med hänvisning till bilaga 1. Definitionen av allé är:

Lövträd planterade i en enkel eller dubbel rad som består av minst fem träd längs en väg eller det som tidigare utgjort en väg eller i ett i övrigt öppet landskap. Träden ska till övervägande del utgöras av vuxna träd.

Alléerna längs Malmslättsvägen omfattas av Miljöbalkens biotopskydd och ska skyddas från åtgärder som riskerar att skada deras naturvärden.

Fornlämning enligt Kulturmiljölagen

Inom utredningsområdet finns en fornlämning i form av ett vägmärke i grå kalksten. Fornlämningen är synlig i landskapet. Lämningen har beteckningen L2011:4031 Vägmärke RAÄ-nummer Linköping 177:1. Fornminnen skyddas av Kulturmiljölagens andra kapitel. Vid åtgärder som kan innebära risk att fornlämningen skadas, exempelvis schaktning, måste tillstånd sökas hos Länsstyrelsen.

KML 2 kap 1 §: *Fornlämningar är skyddade enligt denna lag.*

Fornlämningar är följande lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna:

1. gravar, gravbyggnader och gravfält samt kyrkogårdar och andra begravningsplatser, [...]

KML 2 kap 6 §: *Det är förbjudet att utan tillstånd enligt detta kapitel rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning.*

6.2 Nationella mål och riktlinjer

Frånsett lagstiftning och kommunala och regionala dokument kopplat till lagar och förordningar finns också flertalet nationella politiska målsättningar och åtaganden. Av dessa presenteras nedan miljömålen och målen för det statliga kulturmiljöarbetet. Kulturmiljön berörs också av flertalet andra mål inom olika politikområden som är styrande för statlig verksamhet och vägledande för kommuner och regioner. Värnandet och utvecklandet av befintliga värden är exempelvis ett centralt tema för politikområdet Gestaltad livsmiljö.

Miljömålen

I tio av de sexton nationella miljö kvalitetsmålen ingår kulturmiljöaspekter. Hanteringen av kulturmiljön ingår även i en av de sju så kallade strecksatserna i det övergripande generationsmålet: *Den biologiska mångfalden och natur- och kulturmiljön bevaras, främjas och nyttjas hållbart.* Generationsmålet har som syfte att tydliggöra miljöpolitikens

fokus och utgör vägledning för miljöarbetet på alla nivåer i samhället. Det övergripande målet för Sveriges miljöpolitik är att till nästa generation lämna över ett samhälle med de stora miljöproblemen lösta och utan att orsaka problem med miljö och hälsa utanför landets gränser. I detta stora uppdrag ingår med tydlighet att hantera kulturmiljön på så sätt att framtida generationer kan ta del av den kunskap om vår historia som miljöerna bär på.

Preciseringen av miljömålet God bebyggd miljö innehåller tio punkter varav flertalet har bäring på tillvaratagande och bevarande av kulturmiljön. Ser man till plattformens integrering av sociala värden i begreppet kulturvärde berörs samtliga preciseringar. Några av dessa är:

Hållbar bebyggelsestruktur

En långsiktigt hållbar bebyggelsestruktur har utvecklats både vid nylokalisering av byggnader, anläggningar och verksamheter och vid användning, förvaltning och omvandling av befintlig bebyggelse samtidigt som byggnader är hållbart utformade.

Hållbar samhällsplanering

Städer och tätorter samt sambandet mellan tätorter och landsbygd är planerade utifrån ett sammanhållet och hållbart perspektiv på sociala, ekonomiska samt miljö- och hälsorelaterade frågor.

Infrastruktur

Infrastruktur för energisystem, transporter, avfallshantering och vatten- och avloppsförsörjning är integrerade i stadsplaneringen och i övrig fysisk planering samt att lokalisering och utformning av infrastrukturen är anpassad till människors behov, för att minska resurs och energianvändning samt klimatpåverkan, samtidigt som hänsyn är tagen till natur- och kulturmiljö, estetik, hälsa och säkerhet.

Natur- och grönområden

Det finns natur- och grönområden och grönstråk i närhet till bebyggelsen med god kvalitet och tillgänglighet.

Kulturvärden i bebyggd miljö

Det kulturella, historiska och arkitektoniska arvet i form av värdefulla byggnader och bebyggelsemiljöer samt platser och landskap bevaras, används och utvecklas.

God vardagsmiljö

Den bebyggda miljön utgår från och stöder människans behov, ger skönhetsupplevelser och trevnad samt har ett varierat utbud av bostäder, arbetsplatser, service och kultur.

(Källa: sverigemiljomal.se och boverket.se)

Kulturmiljöns mångfald

2013 presenterade Sveriges nuvarande kulturpolitik av regeringen och godkändes därefter av riksdagen. Denna politik med nationella kulturmiljömål beskrivs i propositionen "Kulturmiljöns mångfald" och målen innebär övergripande att det statliga kulturmiljöarbetet ska främja:

- *Ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas.*
- *Människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön.*
- *Ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser.*
- *En helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas till vara i samhällsutvecklingen.*

Punkt 1 sammanfaller med miljömålets generationsmål för kulturmiljön medan punkt 2 och 3 har tyngdpunkt på kulturmiljöns sociala och kunskapsförmedlande roll. Punkt 4 syftar till hanteringen av kulturmiljön i samhällsplaneringen.

6.3 Kommunala ställningstaganden

Linköpings översiktsplanering

Linköpings översiktsplan består av tre delar med olika fördjupningar och tillägg. ÖP del 1 utgörs av *Gemensam översiktsplan för Linköping och Norrköping*. Del 2 antogs samma år under namnet *Översiktsplan för Linköping*. Dessutom finns Översiktsplan för landsbygden och småorterna. Del 2 har flertalet fördjupningar, varav *Utvecklingsplan för Linköpings stadskärna*, antagen 2016, på en utvecklad nivå redogör för kommunens strategier avseende de mer centrala stadsdelarna. 2017 antogs också *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad*, även den ett tillägg till ÖP del 2. Här redogörs i första hand för de för utredningen relevanta huvuddragen i *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad* (2016), och för den generella hanteringen av kulturmiljövärden i ÖP del 2.

Översiktsplan för Linköping, Öp del 2, 2010

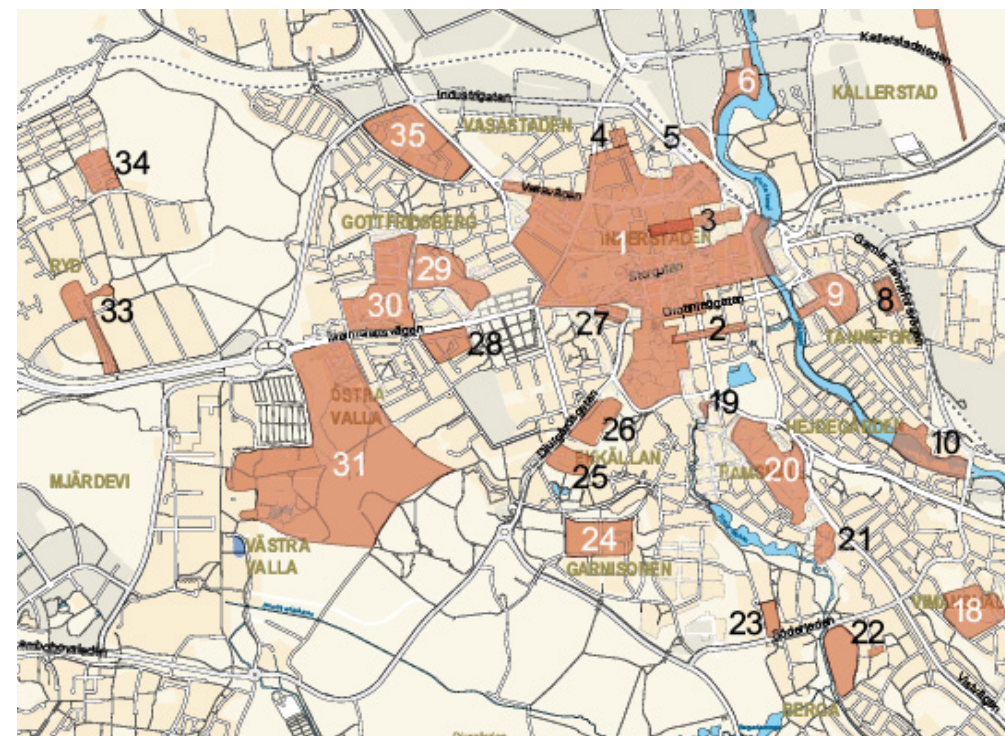
I ÖP del 2 förordas generellt sett en tätare och mer blandad bebyggelse. Med blandstad avses att arbetsplatser, bostäder och service blandas på både byggnads- och kvartersnivå. Den tätare staden ska skapas dels genom att förtäta den befintliga staden, dels genom att bygga ut innerstaden med en tät stadsstruktur. Det innebär också att man bygger ihop separerade områden och vitaliserar bostadsenkaver. Målet är att skapa ett mer resurseffektivt stadsbyggande, en stad med kortare avstånd och ett större befolkningsunderlag.

En annan inriktning, av eventuell betydelse för rapportens utredningsområde är Översiktsplanens inriktning för höga hus. Sådana ska enligt ÖP prövas utifrån *orienterbarhet, symbolik och attraktivitet*. Höga hus bedöms kunna stärka identiteten i ett område. Placeringen ska förstärka orienterbarheten och läsbarheten och inte konkurrera med andra landmärken. Nya höga hus kan enligt ÖP med fördel prövas i de zoner för förtätning som Översiktsplanen anger. Omsorgen om kulturmiljövärden i stadens centrala delar gör att påverkan på stadskaraktären och stadssilhuetten ska studeras särskilt.

Kulturmiljövärden till ÖP staden, 2009

I *Kulturmiljövärden till Översiktsplan för staden Linköping*, antagen 2009, anges ett restriktivt urval

Till höger ett utsnitt ur karta över kulturmiljövärdefulla områden, del av översiktsplanens kulturmiljövärdeunderlag (2009). Flerbostadshusområdet öster om Westmansgatan med nummer 28 och med nummer 30 ett större område direkt väster om Bjälbovägen. Linköpings kommun.

bebyggelsemiljöer av särskilt högt kulturmiljövärde. Vid förändring och förtätning av dessa miljöer ska särskild stor hänsyn tas till dess kulturmiljövärden. Inom och i anslutning till denna rapportens utredningsområde finns två områden upptagna, nr 28: *Informatorn, Inbyggaren, Ingenjören och Inspektören* och 30; *Fridhem och Linköpings första egendomsområde med angränsande f.d. koloniområde*. Se beskrivningarna i sin helhet på nästkommande sida.

Utvecklingsplan för Linköpings innerstad, 2016

Utvecklingsplan för Linköpings innerstad, antagen 2016, är ett formellt komplement till *Översiktsplan för staden Linköping* från 2010. Utvecklingsplanen betecknar

Malmslättsvägen som ett strategiskt stråk och bebyggelseområdena i anslutning till vägen betecknas som områden för strukturell förnyelse. För gatans utveckling anges följande:

Malmslättsvägen är ett betydelsefullt stråk mellan Linköpings innerstad och Gamla Linköping, Mjärdevi och Linköpings universitet. Gatan har idag karaktär av trafikled, men har förutsättningar att utvecklas till ett stråk med innerstadskvaliteter och på så sätt integreras som en del av Linköpings innerstad. Genom en sådan utveckling stärks även kopplingen mellan Linköpings innerstad och Gamla Linköping, Mjärdevi och Linköpings universitet, vilket får positiva effekter för såväl innerstaden som för de tre ytterområdena. En viktig målpunkt längs Malmslättsvägen är Gamla Linköping. Friluftsmuseets besökare är en viktig tillgång som kan bidra till stadsliv längs

28. Kvarteren Informatorn, Inbyggaren, Ingenjören och Inspektören

Det är byggnadernas välbevarade tidstypiska utformning kombinerat med den hänsyn som togs till de vid byggnadstiden befintliga träden som ger området dess kulturhistoriska värde. Den genomtänkta trafiklösningen är också av kulturhistoriskt värde.

Området är uppfört i enlighet med arkitekt Berndt Nordbergs stadsplan från 1944. En av utgångspunkterna för planarbetet var att Malmslättsvägen skall vara en högklassig trafikled fri från körbara utfarer från angränsande tomter. Gatukorsningar skulle ha minst 300 meters avstånd från varandra. Bostadsområdet nås därför endast dels via Westmangatan dels via Videgatan. Inom planområdet skonades trädbeståndet så långt möjligt och en befintlig damm bevarades som plaskdamm. Kring dammen lades en allmän plats ut. Där iordningställdes även en lekplats. I områdets inre delar uppfördes tvåvåningshus, medan det mot Westmangatan uppfördes tvåvåningsbyggnader för att, som planförfattaren skrev, "förmedla" övergången till egnahemsbebyggelsen väster om Westmangatan.

Byggnaderna i kvarteret Informatorn är ritade av Staffan Bülow-Hübe och Gunnar Pleijel på HSB:s arkitektkontor. I kvarteret Ingenjören är Syrängatan 3 uppförd av Linköpings stad som pensionärshem efter Sten Westholms, 1945 signerade, ritningar. Stockholmsarkitekten Björn Hedvall har ritat två byggnader i kvarteret Inbyggaren. Olof Kalén, Gunnar Lydh, Sten Franke m.fl. arkitekter har ritat övriga byggnader i området. Byggnaderna i området är uppförda åren omedelbart efter andra världskrigets slut.

(Kulturhistoriskt underlag till Översiktsplan för staden Linköping. Underlag 2009)

30. Fridhem och Linköpings första Egnahemsområde med angränsande f d koloniområde

Såväl stadens första Egnahems- som koloniområde är att se som historiska dokument vars karaktär bör bevaras. Beträffande det f d koloniområdet gäller det att de kvarvarande äldre vegetationsinslagen värnas. För såväl stjärnhusen som kedjehusen på Kindagatan gäller även att de enskilda byggnaderna är av sådan kvalitet att byggnadernas fasadmateriell och färgsättning bör värnas.

Området är präglad av en detaljplan upprättad av Berndt Nordberg 1950. Planen föreskriver att, mellan de olika bebyggelsetyperna - egnahem/villor och hyreshus – skall finnas ett skiljebälte inrymmande anordningar för lek och rekreation. Områdets norra del består dels av Linköpings äldsta egnahemsområde, dels den mark som stadens första koloniområde anlades på. Linköpings första Egnahemsområde skapades 1910.

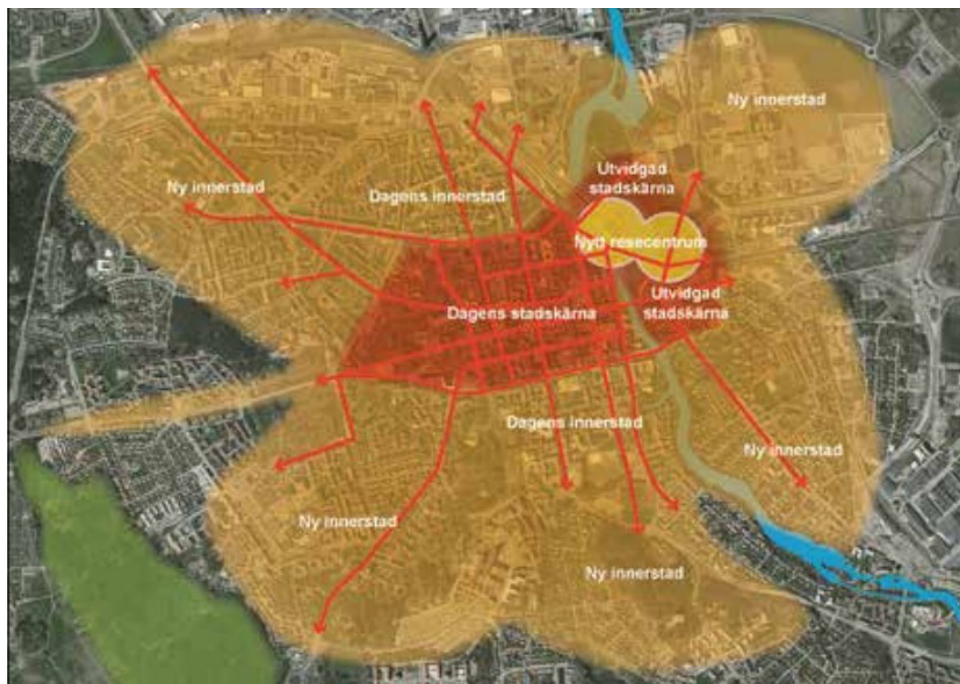
Redan året dessförinnan togs stadens första koloniområde i bruk. Dessa båda områden bör ses i ljuset av att åren före första världskriget gjordes en rad satsningar för att förbättra boendemiljön för Linköpingsborna. Samtiden såg skapandet av egnahemsområden som en av de viktigaste metoderna i denna strävan.

Söder om dessa äldre områden föreskriver 1950 års detaljplan att kedjehus, sammanlänkade med garagebyggnader, skulle uppföras. Dessa kedjehus ritades 1951 av Lennart Ekenger och Berndt Nordberg.

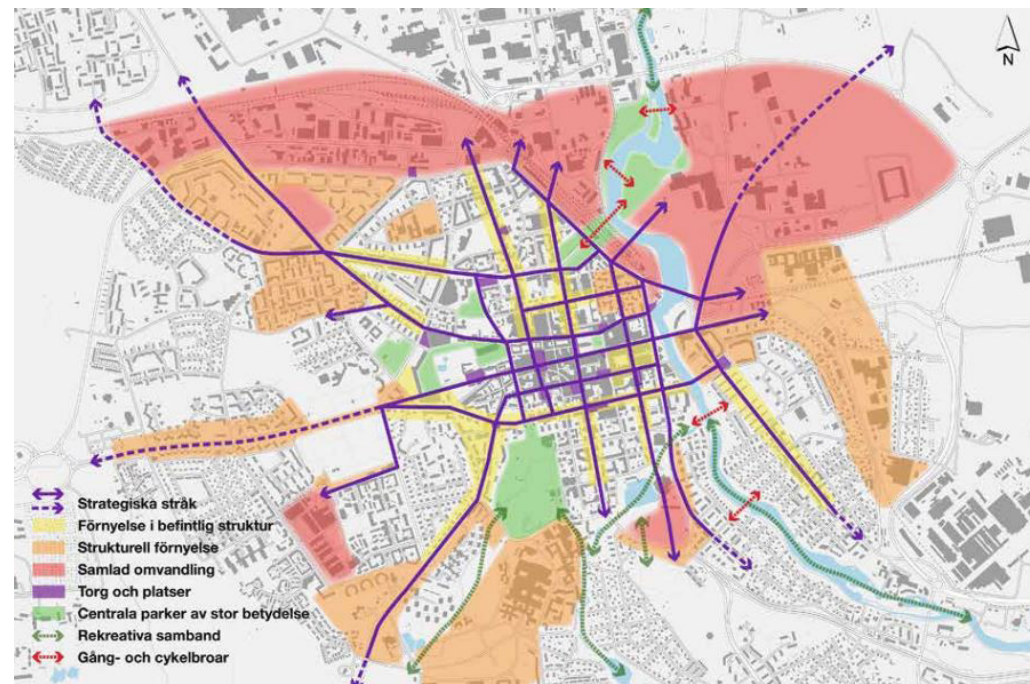
Områdets södra del, Fridhem, är ett resultat av en studieresa Linköpings byggnadsnämnd gjorde till stadsdelen Rosta i Örebro, vars sk stjärnhus de inspirerades av. Sveriges första stjärnhus, som skall ha en treuddig stjärna till grundform, uppfördes 1945 i Stockholmska

Gröndal och är ritade av arkitekterna Sven Backström och Leif Reinius. Fridhem i Linköping uppges vara landets tredje, möjligen fjärde, äldsta stjärnhusområde.

Stjärnhusen i Linköping, som uppfördes 1951-52, är ritade av Linköpingsarkitekten Lennart Ekenger. En del av husen har tegelfasader medan andra har puts i milda jordfärger. De väl planerade lägenheterna har ljusa rum och väl utnyttjade ytor.

Karta ur *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad* över planerad, kraftigt utvidgad stadskärna. Röd markering anger nuvarande stadskärna, gul visar önskad utveckling. Linköpings kommun.

Karta ur *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad* över identifierade utvecklingsområden. Ett brett stråk längs Malmslättsvägen omfattas av beteckningen "strukturell förnyelse". Linköpings kommun.

gatan. Mellan Malmslättsvägen och Djurgårdsgatan planeras för omvandling av Wahlbecks industriområde. Området avses bli en del av Linköpings innerstad genom att en blandad stadsbebyggelse utvecklas. Kopplingen till innerstaden sker främst via Kaserngatan/Fridtunagatan, där viss komplettering av befintlig bebyggelse kan vara aktuell.

I utvecklingsplanens miljökonsekvensbeskrivning anges att ÖP och utvecklingsplan kan påverka befintliga kulturvärden och stads- och landskapsbild och därmed stadens identitet. Man skriver vidare att: *Den utveckling av Linköpings innerstad som föreslås i Utvecklingsplan för Linköpings innerstad kräver väl avvägda beslut avseende vad som ska bevaras och vad som ska förändras. Såväl bevarande som förändring kan komma att påverka befintliga kultur- och stadsbildsvärden både negativt och positivt.*

Arkitekturprogram för Linköpings innerstad, 2017

2017 antog kommunfullmäktige *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad*, där man vidareutvecklar idéerna från utvecklingsplanen i fråga om ny bebyggelse i de centrala delarna. Man trycker även här tydligt på stadsmässiga egen-skaper och anger som mål att höja den arkitektoniska kvaliteten och skapa robusta långsiktiga tillägg till den befintliga strukturen.

I de olika plandokumenterna återkommer också formuleringen att bygga en rundare stad, och inte bygga vidare i sydväst och sydost utan förädla och förtäta inom ett mer centriskt område med den nuvarande stadskärnan som nav.

Detaljplaner

Samtliga gällande detaljplaner för fastigheter inom utredningsområdet har studerats. Detaljplaner stämmer i hög utsträckning överens med den befintliga bebyggelsen. Bebyggelsen inom utredningsområdet har inget kulturhistoriskt skydd i detaljplan. Planerna presenteras närmare under den historiska översikten i kapitel 3.

7. KÄLLFÖRTECKNING

7.1 Tryckt litteratur

Borna Ahlkvist, Hélène & Tollin, Clas, Kring Stång: en kulturgeografisk utvärdering byggd på äldre lantmäteriakter och historiska kartöverlägg, Byrån för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet [distributör], Linköping, 1994

Hallstedt, Gunnar, Gottfridsberg på 30-talet, Fören. Gamla Linköping, Linköping, 1999

Lundberg, Bengt & Nordström, Börje, Kommunalt sekel: minnesskrift inför Linköpings stadsfullmäktiges hundraårsjubileum den 13 januari 1963, Stålhammar/Zetterqvist, [Linköping]b [H. Carlsons bokh. (distr.)], 1962

Mörkfors, Gunnel (red.), Modernismen i Östergötland, Östergötlands länsmuseum i samarbete med Östergötlands fornminnes- och museiförening, Linköping, 2009

Salmeus, Inge (red.), Stångåstaden och Linköping under 50 år: 1942-1992 : en tillbakablick över decennier i utvecklingen av Linköping, AB Stångåstaden, Linköping, 1992

Svenska turistföreningens årsskrift 1983 Östergötland, Fören., Stockholm, 1983

Östergötland: meddelanden från Östergötlands länsmuseum, Östergötlands länsmuseum, Linköping, 1967-2008

7.2 Arkivmaterial

Östergötlands museum:

Historiska kartor

Litteratur (redovisas under 7:1)

Utredningar, inventeringar, yttranden avseende utredningsområdet och närliggande områden.

7.3 Digitala källor

www.boverket.se

www.sverigesmiljomal.se

www.riksdagen.se: Plan- och bygglagen

www.raa.se

www.linkoping.se: kommunens digitala karta, detaljplaner, översiktsplanering, stomplan, stadsarkiv

www.digitaltmuseum.se: Linköpings stadsarkivs bildsamling

www.naturvardsverket.se: biotopskydd